

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА КУЛЬТУРОЛОГІЇ

До захисту допустити:
Завідувач кафедри
Юлія САБАДАШ
«22» травня 2024 р.

«ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ ПИСЕМНОЇ КУЛЬТУРИ КИЇВСЬКОЇ РУСІ»

Кваліфікаційна робота
здобувачки вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня вищої освіти
освітньо-професійної програми
«Культурологія»

Надії САВЕНКО

Науковий керівник:

Степан ЯНКОВСЬКИЙ, д. філософ. н., доцент,
Маріупольський державний університет

Рецензент:

Олена ПОЛЩУК, д. філософ. н., професорка,
Житомирський державний університет
імені Івана Франка

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою відмінно – 100 балів – А

Секретар ЕК

«12» червня 2024 р.

Київ – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. СОЦІОКУЛЬТУРНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ЖІНКИ В КИЇВСЬКІЙ РУСІ.....	7
1.1. Образи жінок у писемній літературі.....	7
1.2. Сліди жіночості у матеріальній культурі.....	15
1.3. Дискусійні аспекти культури писемності у гендерній перспективі	18
Висновки до розділу 1.....	23
РОЗДІЛ 2. ОБ'ЄКТИВАЦІЯ ОБРАЗУ ЖІНКИ В ЛІТЕРАТУРІ КИЇВСЬКОЇ РУСІ.....	24
2.1. Династичні жіночі історії.....	24
2.2. Персоніфіковані жіночі історії.....	36
Висновки до розділу 2.....	49
ВИСНОВКИ.....	51
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	54

ВСТУП

Актуальність теми жінки Київської Русі неодмінно відіграла ключову роль у формуванні суспільства, хоча їхні внески часто були менш помітними або недооціненими. Вони брали участь у господарській діяльності, релігійних обрядах, вихованні дітей та підтримці культурних традицій. Образи жінок, які відображаються у писемних джерелах того часу, дозволяють нам краще розуміти їхню роль і значення у суспільстві. Літературні твори, хроніки та правові документи надають важливі відомості про те, як жінки були сприйняті та уявлялися в середньовічній культурі. Дослідження жіночих образів допомагає нам краще розуміти соціальні та культурні аспекти життя Київської Русі. Це дозволяє розширити наше уявлення про те, яким чином формувалася та функціонувала давня культура, а також розкрити певні аспекти гендерних відносин та рівня рівності в суспільстві того часу.

Об'єкт дослідження – стереотипні уявлення про соціальну роль і місце жінки в суспільному житті.

Предмет дослідження – гендерні аспекти писемної культури Київської Русі, що представлені в жіночих образах у літературних творах, хроніках та інших писемних джерелах визначеного історичного періоду.

Мета інтерпретувати роль жінки у суспільному житті Київської Русі через аналіз їхніх образів у писемних джерелах.

Досягнення поставленої мети дослідження передбачено виконання відповідних завдань:

- виявити різноманітні джерела, щоб відображають роль жінок у розвитку культури писемності Київської Русі;
- переосмислити зміст джерел з урахуванням гендерної перспективи культурологічного аналізу;

- визначити напрямки інтерпретації образів жіночості в українській культурі доби Київської Русі, з'ясувавши гендерну перспективу соціокультурного ландшафту цього історичного періоду;
- провести гендерний аналіз джерел з метою розкриття змісту репрезентацій соціальних ролей жінки у середньовічному українському суспільстві варто провести гендерний аналіз різних культурних артефактів та літературних творів;
- з'ясувати роль вплив жінки на формування історичного та культурного спадку сучасної української нації.

Методологія дослідження. Систематизація джерел, що відображають писемну культуру Київської Русі, а також їх аналізу у вторинних джерелах, монографії, статті, дисертації, що стосуються ролі жінок у культурному житті цього періоду.

З'ясування гендерної перспективи культурологічного аналізу передбачає переосмислення змісту джерел з урахуванням гендерної перспективи передбачає застосування критичного аналізу, застосування гендерної теорії для з'ясування соціальної ролі жінки, активності та впливу на соціальне життя.

Вивчення гендерної перспективи соціокультурного ландшафту Київської Русі передбачає застосування тематичного підходу задля виділення основних тем «жіночих оповідань» у писемних джерелах Київської Русі.

При розробленні культурно-історичної складової гендерного аспекту писемної культури Київської Русі до уваги приймалися роботи представників мариупольської школи практичної культурології, представлені працями Ю. Сабадаш, С. Янковського, Ю. Нікольченко, О. Хроненко, І. Сікорської [14; 19; 23; 25; 26].

Таким чином, методологія дослідження дозволяє систематично та всебічно досліджувати образ жінки у писемній культурі Київської Русі, розкриваючи їхній внесок, вплив на соціальний розвиток.

Практична значення результатів дослідження. Дослідження жіночих образів допомагає розширити наше розуміння соціальної та культурної історії Київської Русі, враховуючи внесок та роль жінок у формуванні суспільства. Вивчення ролі жінок у середньовічному суспільстві сприяє підкресленню важливості гендерних аспектів у вивченні історії та культури, а також допомагає вбачати та аналізувати динаміку гендерних відносин. Дослідження образів жінок у писемній культурі стимулює рефлексію над стереотипами та уявленнями про ролі жінок у минулому та їхнє вплив на сучасні гендерні норми. Результати дослідження можуть використовуватися в освітніх програмах для покращення розуміння історії та культури середньовічної Русі та розвитку гендерної освіти.

Новизна дослідження. До цього часу багато досліджень історії Київської Русі сконцентровані на політичних подіях, економіці та релігійних аспектах, при цьому роль жінок частіше за все лишається на межі уваги. Це дослідження пропонує звернутися безпосередньо до образів жінок у писемній культурі, що дає можливість краще зрозуміти їхню роль у суспільстві. Використання гендерного підходу дозволяє розкрити аспекти історії та культури. Дослідження зосереджується на вивченні та аналізі соціальних ролей, стереотипів та репрезентацій жіночості в писемних джерелах. Дослідження спирається на культурологічний аналіз, поєднуючи методи та концепції історії, літературознавства, гендерних студій та культурології для більш глибокого розуміння жіночих образів у писемній культурі Київської Русі. Дослідження розглядає не лише соціальні та політичні аспекти ролі жінок, а й їхнє відображення в культурних текстах та практиках. Це дозволяє краще зрозуміти культурні уявлення про жіночість та їхній вплив на формування суспільства того часу.

Апробація та публікації автора. Результати дослідження представлені у доповідях на XVII Міжнародній науково-практичній конференції «Стратегія розвитку світової та української культури: сучасні акценти та перспективи» (м. Рівне, 18–19.11.2021), II Міжнародній науково-практичній конференції

«Феномен культури постглобалізму» (м. Маріуполь, 26.11.2021), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Трансформаційні процеси соціальної культури в Україні» (м. Київ, 22-23.03.2022), XIX Міжнародній науково-практичній конференції «Українська і світова культура в умовах глобалізаційних викликів та війни» (м. Рівне, 16 – 17.11.2023), на Круглому столі, присвяченому Всесвітньому дню читання голос «Культура читання в епоху діджиталізації» (м. Київ, 02.02.2023), Міжнародній науково-теоретичній конференції молодих учених «Культура та інформаційне суспільство XXI століття» (м. Харків 20–21.04.2023, Круглому столі з міжнародною участю з нагоди Всесвітнього дня бібліотек «Культуровідповідне середовище під час війни» (м. Київ, 29.09.2023), Круглому столі з міжнародною участю до Всеукраїнського дня працівників культури та майстрів народного мистецтва «Культура та культурологічна освіта в умовах війни та відновлення країни» (м. Київ, 09.11.2023), у заходах Міжкафедрального тижня культурних ініціатив «Шевченківський тиждень» (06 – 10. 03. 2023), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Новітні дослідження культури і мистецтва: пошуки, проблеми, перспективи» (м. Київ, 18.05.2023), Міжнародній науково-практичній конференції Полілог культур: освітній, філологічний, культурологічний аспекти» (м. Чернігів, 18 – 19.04.2024), II Круглому столі до Міжнародного дня музеїв «Музеї та відродження культурного ландшафту» (м. Київ, 17.05.2024)

Окремі аспекти дослідження представлені у реферативній роботі на I-му турі Всеукраїнського конкурсу студентських реферативних робіт з галузі знань 03 «Гуманітарні науки» спеціальності 034 Культурологія.

Публікації включені до списку використаних джерел:

1. Савенко Н. Візантійські традиції в архітектурі і живопису Київської доби. Феномен культури постглобалізму : зб. мат. II Міжнар. наук.-практ. конф., м. Маріуполь, 26 листопада 2021 р. : у 2 ч. Ч. 1. Маріуполь: МДУ, 2021. С. 121 – 123.

РОЗДІЛ 1

СОЦІОКУЛЬТУРНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ЖІНКИ В КИЇВСЬКІЙ РУСІ

1.1. Образи жінок у писемній літературі

Прототипом давньої української літератури є літопис [7]. Також особливо популярним є літопис є Повість минулих літ [17], укладений, як вважається, близько 1110 року Нестором, ченцем Києво-Печерського монастиря. Цей твір дійшов до нас у двох найповніших списках XV століття: Іпатіївському та Лаврентийському. Швидкий розвиток писемності був пов'язаний з піднесенням загальної культури і духовних потреб стародавніх лужичан: з XI до першої половини XIII століття писемність вже була корисною майже у всіх сферах життя феодального суспільства Лужиці. Церковні, богословські та філософські тексти переписувалися урочистим письмом, так само як і королівські грамоти, договори та інші офіційні документи. Купці, городяни і ремісники писали грамоти на бересті і наносили їх на стіни різних виробів і будівель. Все це ілюструє широке розповсюдження писемності не лише серед правлячої верхівки та церковного духовенства, але й серед інших верств населення. Літописні образи жінок багатогранні. Проте особливою є постать Либіді, яка згадувана, як вже зазначалось вище в оповіданні про заснування Києва. З гендерної точки зору, Либідь у Повісті минулих (врем'яних, временних) літ [17] представляє цікаву фігуру, оскільки її включення до міфу про заснування Києва підкреслює присутність жінок у ключових історичних оповідях княжої Київської доби, хоча і в менш помітних ролях порівняно з чоловіками. Вона є символічною постаттю, яка додає гендерний вимір до розуміння історії та міфології Києва, що також свідчить про важливість жіночого начала в культурному контексті того часу.

Вклад жінок у розвиток писемності в Київській Русі. У сучасній українській культурі, погляди на роль та внесок жінок у розвиток суспільства постійно переосмислюються та переоцінюються. Середньовічна історія

Київської Русі, зокрема діяльність княгині Ольги, стала предметом великого зацікавлення, оскільки вона ілюструє різноманітні аспекти жіночості та її вплив на культурний розвиток [5; 17].

Своєрідним підтвердженням важливості жіночого внеску у культурну сферу Київської Русі є діяльність княгині Ольги, яка відіграла ключову роль у поширенні християнства та писемності в давньому князівстві [5]. Її хрещення, подорож до Константинополя, а також будівництво церков та монастирів відображають важливі аспекти її діяльності як жінки-лідера та культурного ініціатора.

Документальне підтвердження писемності та культурних звичаїв того часу можна знайти в договорах Русі з греками, які зберіглися у Повісті минулих (врем'яних, временних) літ [17]. Ці документи вказують на те, що жінки грали активну роль у розвитку писемності та здійсненні дипломатичних відносин, що свідчить про їхню значущість у суспільному житті.

Пам'ятки Київської Русі, насамперед писемні, надають широкий спектр жіночих образів:

Слово про похід Ігорів [4; 19]. Найперше, що спадає на думку при згадуванні слова це Ярославна, яка є дружиною князя Ігоря. У вітчизняній історії цей образ перетворився на стереотип оплакування жінкою свого чоловіка та воїнів, що загинули в бою. Її плач – це не лише вираз особистого горя, але й символ страждань усієї Русі. Плач Ярославни» Тараса Шевченка перетворився на хрестоматійний приклад актуалізації цього образу в літературі.

Наступний жіночий образ у Слові – це Ефросинія, дочка князя Ярослава Мудрого, яка зрілася княжого життя і стала черницею. Вона є символом духовної сили та мудрості жінки [4; 19].

У Повісті минулих (врем'яних, временних) літ Нестора Літописця [17]. В оповіданні Про заснування Києва або ж у Повісті про заснування Києва, це Либідь, сестра Кия, Щека і Хорива.

Наступний важливий образ подається у подіях від 903 і по 969 роки – це Ольга, яка є дружиною князя Ігоря. З нею пов'язано кілька оповідей, що увійшли до хрестоматійних оповідань, в яких героїнею є жінка: помста деревлянам за гибель чоловіка, 955 – візит до імператора Костянтина сина Леонтія у Константинополь, принесення східного православ'я до Києва. Княгиня Ольга перетворилась на символ сильної та незалежної жінки [5].

Загалом у Повісті минулих (врем'яних, временних) [17] літ жінки відіграють важливу роль, уособлюючи різні сторони соціального життя, жіночі образи належать до основ політичної, релігійної культури, відіграють подекуди самостійну роль у змаганнях за владу, але основне забезпечують тяглість культурних традицій [2].

Нарешті, у XI – XII сторіччях виникає низка оригінальних текстів, авторство яких належить представникам Київсько-руської літературної традиції. Найбільш популярний текст – це Повчання Мономаха дітям [9]. Хронологічно він охоплює період з 1066 по 1117 рік і була написана для дітей – наступників державної влади. У Повчанні містяться сентенції, пов'язані з жінками: «з жінками безпутними не розмовляти»; «Жінку свою любіть, але не давайте їм над собою влади». Крім того, автор спирається на досвід зіткнення із жіночою нечистотою Гуряти Роговича в далеких країнах: «...нечистоту бачив: їли [вони]. погань всіляку: комарів, мух, котів, змії; і померлих не хоронили, а пожирали, і жіночі викидиші, і скотів усіх нечистих» [9].

Загалом гендерна перспектива тексту засвідчує, що автор Повчання спирається на широкий спектр стереотипів, переконань та уявлень про жіночу ідентичність та роль у середньовічному суспільстві, які можуть відображати патріархальні та мізогінні аспекти культури того часу. Серед них відзначимо такі риси авторської рецепції гендеру [9]:

Сентенції, які містяться в тексті, відображають стереотипні уявлення про жінок у середньовічному суспільстві, які розглядають жінок як безпутних та небезпечних. Ці уявлення можуть відображати патріархальні норми та переконання щодо ролі жінок у суспільстві [9].

Висловлення про те, що необхідно любити жінок, але не давати їм владу, свідчить про спроби контролю та обмеження влади жінок у суспільстві. Це може відображати страх або непевність щодо потенційного впливу жінок на суспільний порядок [2; 20].

Опис нечистоти жіночих викидишів та інших явищ може бути спробою викликати ворожість або страх щодо жіночого тіла та його фізіології. Це може бути пов'язане з релігійними віруваннями або культурними переконаннями щодо природи жіночості [2; 20].

Використання негативних та стереотипних висловів щодо жінок може свідчити про наявність мізогінії у тексті та бажання зменшити чи викривити роль жінок у суспільстві. Це може впливати на сприйняття та репрезентацію жінок у суспільстві, що може мати негативний вплив на їхні можливості та самовизначення [2; 20].

Отже, автор Повчання використовує широкий спектр стереотипів, переконань та уявлень про жіночу ідентичність та роль у середньовічному суспільстві. Ці уявлення можуть відображати патріархальні та мізогінні аспекти культури того періоду. Зокрема, в тексті містяться сентенції, які розглядають жінок як безпутних та небезпечних, висловлення про необхідність контролю та обмеження влади жінок, а також описи жіночої нечистоти як спроби викликати страх та ворожість. Це свідчить про наявність мізогінії та патріархальних уявлень про жінок у тексті, що може впливати на сприйняття та репрезентацію жінок у суспільстві та мати негативний вплив на їхні можливості та самовизначення.

Іншою є епічна поема Слово про похід Ігорів, що є прикладом епічної поеми, в якій поєднується лицарську доблесть, патріотизм і мужність з письмовими записами, піснями і частково усними переказами; написана невідомим автором між 1185 і 1187 роками, вона і сьогодні вважається шедевром народної художньої творчості [4; 19]. В тексті згадувані історичні жінки, що належали до представників «руської» знаті. Серед них визначальна постать доньки Галицького князя Ярослава – Євросинія Ярославна, дружина

князя Ігоря, очільника походу. Традиційно вважається, що її образ втілює відданість жінки своєму чоловікові. Ольга Глібівна, яка є донькою князя Гліба, сестрою переяславського князя Володимира Глібовича онукою Юрія Долгорукого, дружина Всеволода Святославовича, брата князя Ігоря Новгород-Сіверського, який очолив похід проти половців. Варто зазначити, що для цього тексту, як і для багатьох інших материнство є уособленням жіночості, а матір метафорою рідної землі. Міфологічні жіночі образи Карна и Жля не мають однозначного трактування одні дослідники вважають їх скорботи, плачу, інші вважають, що вони є діви-обиди, інші вважають, що це плакальниці й голосільниці [21].

Також цікаві згадування про жінок, які не належать до представників руських княжих родів [21]:

- Полонянки:

«І, розсипавшись стрілами по полю,
Помчали красних дівок половецьких,
А з ними злото, і паволоки,
І дорогі оксамити» [21].

- Смутку:

«(...) готські красні дівчата
Заспівали на березі синього моря» [21].

- Дипломатичного шлюбу:

«(...) обплутаємо
Красною дівицею,
Ні в нас буде сокільця,
Ні в нас буде красної дівиці (...)» [21].

Тож, із точки зору гендерного підходу, аналіз епічної поеми «Слово про похід Ігорів» [21] виявляє кілька ключових аспектів, які відображають роль жінок у середньовічному суспільстві та їхню репрезентацію в літературі того часу:

Жінка є символом відданості і підтримки. Наприклад, Образ Євросинії Ярославни, дружини князя Ігоря [21], уособлює традиційну роль жінки як відданої дружини, яка підтримує свого чоловіка навіть у найважчі моменти. Це відповідає патріархальним цінностям, де жінка розглядається як допоміжна фігура, яка забезпечує моральну підтримку чоловікові.

Жінка є символом материнства як метафори рідної землі. Материнство у тексті часто використовується як метафора для рідної землі. Це підкреслює важливість жіночого начала в культурі та символізмі того часу, де жінка-матір представляє землю, родючість і народження нового життя. Така репрезентація підсилює традиційне уявлення про жінку як хранительку домашнього вогнища і нації.

Міфологічні жіночі образи жінок, Карна і Жля, демонструють багатогранність жіночих ролей у міфології. Вони можуть бути символами скорботи і плачу, або ж плакальницями, що акцентує на зв'язку жінок з емоційними і ритуальними аспектами життя.

Роль полонянок в поемі описуються через призму їхньої краси та матеріальної цінності. Їхнє зображення як трофеїв підкреслює об'єктивацію жінок і їхнє підпорядкування чоловікам-переможцям. Це відображає тогочасні соціальні норми, де жінки розглядаються як власність, яка може бути завойована і використана для підсилення статусу чоловіків.

Співи готських жінок виражають смуток і траур, зокрема готські красні дівчата, демонструють жіночу роль у ритуалах скорботи. Їхнє згадування підкреслює традиційну асоціацію жінок з емоційною сферою і їхню функцію у суспільстві як виразниць колективного горя.

Згадка про красну дівицю у контексті дипломатичного шлюбу підкреслює використання жінок як інструменту для досягнення політичних і стратегічних цілей. Це свідчить про обмеження їхньої автономії і підкреслює їхню роль як засобу зміцнення союзів і встановлення миру.

Таким чином, з точки зору гендерної інтерпретації, Слово про похід Ігорів відображає складний і багатогранний образ жінок у середньовічному

суспільстві Київської Русі. Жінки представлені через різні стереотипи і ролі, які відображають патріархальні цінності того часу. Вони можуть бути відданими дружинами, символами рідної землі, об'єктами завоювання або інструментами політичних маніпуляцій. Така репрезентація свідчить про глибоко вкорінені патріархальні уявлення та обмежену автономію жінок, які залишаються на периферії основних подій, хоча і відіграють важливі символічні та ритуальні ролі [4; 19].

Отже, ретельний аналіз історичних джерел та пам'яток Київської Русі відображає актуальність образів жінок для сучасної української культури, а також відкриває нові можливості для розуміння ролі жінок у минулому та їхнього впливу на формування сучасного суспільства [16].

Продовжуючи роздумувати про актуальність образів жінок у сучасній українській культурі, слід зазначити, що історичні джерела Київської Русі не представляють жінок як авторів писемності чи творчих особистостей у сучасному розумінні. Однак, це не означає, що жінки не мали впливу на культурний розвиток того часу. Скоріше, їхній внесок був більш скромним і частково прихованим за мужніми та релігійними стереотипами того періоду.

Успішне розуміння ролі жінок у сучасній українській культурі потребує подальшого дослідження і переосмислення історичних подій та артефактів Київської Русі. Саме через призму історичних джерел можна краще розуміти та оцінювати внесок жінок у формування культурного ландшафту минулого та його вплив на сучасність.

Позитивні образи жінок наявні у Києво-Печерському патерику [1], Сказанні про Бориса та Гліба. Так само Руська правда подає жінку у певному аспекті правової захищеності. Вона має право на спадщину, може розлучитися з чоловіком і володіти власним майном. Важливо зазначити, що роль жіночих образів у пам'ятках Київської Русі є багатогранною. Жінки зображуються не лише як жертви або слабкі істоти, але й як сильні, мудрі та рішучі особистості, які відіграють важливу роль у житті суспільства [1; 8; 9].

Центрами писемної культури були монастирі. Вони відіграли важливу роль у зміцненні та розвитку феодальних відносин на Русі. У століття після хрещення Русі монастир став центром поширення писемності, складання літописів і збору бібліотек. В XI-XII століттях найбільше значення мав Києво-Печерський монастир, який став центром розвитку наукового життя. В архітектурі головні позиції займали дерев'яні та кам'яні споруди. Найвідомішими з них були Золоті ворота, Софійський собор, Десятинна церква, Спаський собор (у Чернігові) та Михайлівський собор (у Переяславі). Ці споруди прикрашені фресками та мозаїками [1].

Проте, хоча образи жінок посідали чинне місце в літературі Київської Русі, втім жінка могла виступати лише авторкою у листуванні, але не як самостійна літераторка, то чому в писемній культурі Київської русі феномен жіночого авторства не властивий. Ймовірно, що в середньовічному суспільстві Київської Русі, як і в багатьох інших культурах того часу, жінкам часто було обмежено доступ до формальної освіти та публічного життя. Це обмеження включало не лише відсутність можливості для жінок отримати освіту або професійне навчання, але і суспільну норму, яка не сприяла жіночій автономії та самовираженню [25].

Таким чином, хоча сучасна писемна культура України відрізняється від свого середньовічного джерела, актуальність образів жінок у сучасній українській культурі залишається важливою для розуміння та відтворення історичних оповідань. Ці образи надають можливість не лише збагачувати культурний дискурс, але й відновлювати та удосконалювати історичну пам'ять та сприяти розвитку національної самосвідомості.

Сучасна писемна культура України далеко відійшла від свого середньовічного джерела. Але виникає інше питання, чому актуальні середньовічні в образи жіночості у сучасній українській культурі? Загальна відповідь на поставлене питання включає наступні аргументи:

У сучасній українській культурі спостерігається певний ревізіонізм, який ставить під сумнів традиційні уявлення про ролі та статуси жінок у

минулому. Це відкриває можливість для переосмислення та відновлення образів жінок, які можуть бути знайдені в середньовічних пам'ятках, але тепер розглядаються з нової перспективи.

Одним із можливих пояснень актуальності середньовічних образів жіночості є їх потенційна значущість для сучасного суспільства. Зокрема, у світлі сучасних дискусій про гендерну рівність та фемінізм, аналіз минулих образів жінок може допомогти краще зрозуміти та відтворити різноманітність жіночих ідентичностей та дослідити їхню роль у минулому та сучасності [23].

Крім того, перегляд інтерпретації жіночих образів у середньовічній культурі може також відображати загальні зміни у суспільному світогляді та цінностях, що відбулися з часом. Сучасне суспільство може прагнути відновити та вшанувати минулі досягнення жінок, які були недооцінені або ігноровані у попередні епохи.

Отже, актуальність середньовічних образів жіночості у сучасній українській культурі визначається бажанням переосмислити минуле з огляду на сучасні цінності, а також розширити наше розуміння та уявлення про роль жінок у суспільстві.

1.2. Сліди жіночості у матеріальній культурі

Історикам відомо, що правителі Києва пов'язували свою національну і князівську владу з величчю собору. Князі та бояри засновували монастирі поблизу міст [15]. У матеріальній культурі Київської Русі образи жінок були відображають їх участь у різноманітних аспектах побуту, ремесл та мистецтва. Наприклад, жінки є основними виробницями ручної роботи. Вони здійснювали різноманітні види рукодільної праці, такі як вишивка, ткацтво, вибивання металу, виготовлення виробів з кераміки тощо. Їхні рукодільні вироби відображали не лише їхні вміння та талант, але й культурні та естетичні цінності того часу.

Жіночість відображена у предметах побуту, які призначались суто для жінок та мали відображати жіночу грацію, красу та внутрішню силу. Наприклад, предмети розкішного оздоблення, які засвідчують, що жінки Київської Русі також мали можливість прикрашати своє життя предметами розкішного оздоблення, такими як коштовні вироби, прикраси для волосся, вишиваний одяг та рушники. Ці предмети не лише додавали краси та елегантності, але й відображали соціальний статус та смак їхніх власниць.

Жіночі образи у релігійному мистецтві. Насамперед фресках храмів, святі жінку, які відігравали важливу роль у християнській традиції. Їхні образи відображалися у мозаїках, іконописі та інших виданнях релігійного мистецтва. Серед тих, що складають основу національного культурного спадку в Україні слід відзначити фрески Софіївського та Михайлівського золотoverшого соборів. Жіночі образи також часто зустрічаються в мініатюрах, які прикрашали рукописні книги Київської Русі. Ці мініатюри зображують різні сюжети з Біблії та інших релігійних текстів, а також сцени з повсякденного життя. Жіночі ювелірні прикраси, а також у виробках ужиткового мистецтва тощо.

Взаємодія релігійного та образотворчого мистецтва є визначальним для розуміння розмаїтої соціокультурної проблематики загалом та доби Київської Русі – зокрема. Обидві сфери пронизані спільними темами, символами, естетичними принципами. Культурологічний аналіз з гендерною перспективою ще більше розкриває складність цього зв'язку, підкреслюючи, як релігійні образи та практики формують і передають уявлення про гендерні ролі та ідентичність у суспільстві. Ідеали та цінності не лише відображаються у релігійному та образотворчому мистецтві, але й активно формують уявлення про роль жінок у релігійному та суспільному житті. Цей аналіз підкреслює важливість розуміння гендерних аспектів для більш комплексного та збалансованого бачення історії та культури [14; 19; 23; 25; 26].

Розглядаючи жіночі образи у релігійному мистецтві Київської Русі, ми можемо відкрити глибокі та багатогранні уявлення про гендерні ролі та

ідентичності, які були невід'ємною частиною культурного спадку того часу. Це розуміння, однак, значно збагачується завдяки культурологічному аналізу з гендерною перспективою, який дозволяє нам подивитися на історичні оповідання крізь призму сучасних теоретичних підходів [14; 23].

У релігійному мистецтві, особливо у фресках, мозаїках, іконописі та мініатюрах рукописних книг, жіночі образи відігравали важливу роль, формуючи уявлення про жіночу святість і добродієність. Фрески Софіївського та Михайлівського золотоверхого соборів містять зображення святих жінок, які символізували ідеали благочестя та духовної досконалості. Ці образи не лише відображали релігійні вірування, але й активно формували уявлення про роль жінок у релігійному та суспільному житті [20].

Проте, зосереджуючись лише на релігійних образах, ми ризикуємо залишити поза увагою те, як ці зображення впливали на реальні жінок, їхнє соціальне становище та поведінку. У традиційних історичних оповідях жіночі фігури часто розглядаються як другорядні або підпорядковані чоловічим досягненням. Вони зображуються переважно як матері, дружини чи доньки видатних чоловіків, що зумовлює їхню роль у збереженні та передачі родинних цінностей і соціального статусу.

Культурологічний аналіз з гендерною перспективою дозволяє побачити більше. Він розкриває, як релігійні образи та практики не лише відображали, але й активно конструювали гендерні ролі та ідентичності. Наприклад, зображення святих жінок у релігійному мистецтві могли слугувати моделями для наслідування, водночас зміцнюючи патріархальні структури. Це мистецтво формувало ідеали жіночої добродієності, покори та смирення, які були необхідні для підтримання соціального порядку.

Однак гендерна перспектива також висвітлює ті аспекти жіночого життя, які традиційно залишалися поза увагою. Наприклад, активна участь жінок у релігійних та суспільних справах, їхній вплив на політичні події та дипломатичні зусилля можуть стати видимими лише через ретельний гендерний аналіз. Жіночі образи у релігійному мистецтві таким чином

виступають не лише як символи релігійних чеснот, але і як маркери соціальної динаміки та зміни.

Розуміння цих взаємозв'язків допомагає нам побачити історію більш комплексною та багатогранною. Гендерний аналіз дозволяє висвітлити невидимі раніше зв'язки та впливи, які формували суспільне життя. Це допомагає створити більш збалансований та справедливий погляд на минуле, де жінки не просто існують у тіні чоловіків, а відіграють активну та важливу роль у розвитку культури та суспільства.

Отже, гендерна перспектива в культурологічному аналізі релігійного мистецтва Київської Русі відкриває нові горизонти для розуміння складних соціокультурних процесів. Вона підкреслює важливість жіночих образів як активних агентів історичних змін, що сприяє більш повному і нюансованому сприйняттю нашого культурного спадку. Цей підхід дозволяє побачити жіночі оповідання княжої Київської доби не як статичний та одновимірний образ, а як динамічну та багатогранну конструкцію, що постійно змінюється і збагачується новими інтерпретаціями.

1.3. Дискусійні аспекти культури писемності у гендерній перспективі

Щодо культурологічного аналізу жіночої складової у берестяних грамотах Київської Русі, то наш висновок полягає в тому, що у берестяних грамотах відображаються різноманітні аспекти соціального, правового та культурного життя того часу. Вони засвідчують, що, хоча жінки частіше не згадувалися як автори грамот або особи, що беруть участь у юридичних справах, проте їхня роль і внесок у суспільство були значними. Тож, берестяні грамоти є важливими історичними документами, що містять деякі згадки про жінок, які грали певну роль у соціальному та культурному житті Київської Русі. Це свідчить про те, що жінки відігравали важливу роль у веденні господарства та виступали самостійною стороною у сімейному житті. І хоча інформація про жінок у берестяних грамотах може бути обмеженою, ці згадки

свідчать про те, що жінки відігравали певну роль у соціальному, економічному та правовому житті Київської Русі. Перш за все, жінки мали свої права та обов'язки, які частково відображалися у берестяних грамотах. Наприклад, деякі грамоти встановлювали права спадкоємства для жінок, особливо якщо не було чоловіків-спадкоємців. Іноді вони також згадувалися як свідки угод або учасниці правових процесів. Крім того, жінки відігравали важливу роль у побуті та культурному житті, яке також відображалось у грамотах. Вони були визнаними виховательками, які передавали знання та традиції наступним поколінням. Їхні обряди, звичаї та релігійні практики відображались у текстах грамот та свідчили про їхню важливу роль у формуванні культурного обличчя того часу. Отже, хоча жінки можуть бути менш видимими у берестяних грамотах порівняно з чоловіками, їхня присутність і внесок у суспільство були значними і варто розглядати їхню роль як важливу складову частину соціального та культурного життя Київської Русі [5; 8; 11; 16; 22].

Проте існує специфічна сторона берестяних грамот, оскільки в них відсутня жіноча антропоніміка. Проведений дослідниками аналіз розглядає цю специфіку через особливий гендерний аспект соціальних відносин ініціацію. Тому аналіз жіночих імен в берестяних грамотах Київської Русі має велике значення для розуміння соціокультурного контексту того часу. Зокрема, відсутність особистого імені у згадках про жінок може бути інтерпретована як рефлекс табу на жіноче ім'я, яке було вкладено в систему заборон, що впорядковували життя жінки у тогочасному суспільстві. Це заборонялося через її природні фізіологічні властивості, які залишалися незрозумілими для чоловічої частини громади і асоціювалися з нечистим світом, страхом смерті та іншими ритуалами. Такий підхід до іменування жінок у відображенні берестяних грамот вказує на те, що вони, безумовно, мали своєрідне становище в суспільстві, але це становище було відмінним від чоловічого.

Контраргументація може полягати у розгляді альтернативних пояснень для відсутності особистого імені у згадках про жінок у берестяних грамотах Київської Русі. Наприклад, відсутність імені може бути пов'язана з

особливостями писемності тогочасного періоду. У середньовічному суспільстві були певні стандарти і конвенції стосовно способів записування документів, і це може відобразитися у згадках про жінок. Можливо, використання імені не вважалося обов'язковим у таких контекстах, або ім'я може бути відоме але не фіксувалося у згадках.

Додатково, можна розглянути можливість існування інших причин, що пояснюють відсутність імені у згадках про жінок. Наприклад, можливо, ім'я не зазначалося у звітах чи документах тогочасної адміністрації з інших причин, не пов'язаних з жіночим статусом, або можливо, імена жінок не були фіксовані в письмовій формі взагалі через обмеження у використанні ресурсів чи інші технічні обставини.

Отже, хоча відсутність імені у згадках про жінок може свідчити про певні соціокультурні особливості тогочасного суспільства, існують інші можливі пояснення для цього феномену, які варто врахувати при аналізі берестяних грамот.

У наш час таке явище можна розглядати як ритуал ініціації, що супроводжує перехід жінки у вікову групу або в іншу сім'ю після шлюбу. Ритуал весільного обряду, наприклад, може бути сприйнятий як аналог ініціації, де жінка отримує нове ім'я – андронім. Це свідчить про складність та глибину ритуального життя тогочасного суспільства, яке відображало індивідуальні та колективні аспекти існування жінок у ньому.

Узагальнюючи обґрунтування та контраргументацію стосовно відсутності особистих імен у згадках про жінок у берестяних грамотах Київської Русі, можна зазначити, що це питання залишається предметом академічних дебатів та досліджень. Обґрунтування, що відсутність імені свідчить про рефлекс табу на жіноче ім'я у контексті соціокультурних норм тогочасного суспільства, висувається з огляду на різноманітність обрядів ініціації та ритуальних практик, що мали місце у середньовічному українському суспільстві. Однак, контраргументація вказує на те, що

відсутність імені може бути зумовлена також іншими факторами, такими як особливості писемності та звичаїв записування документів у той період.

Таким чином, обґрунтування і контраргументація допомагають розкрити складність соціокультурних процесів у середньовічному суспільстві та вказують на необхідність подальших досліджень та обґрунтування цього питання.

Не менш складним є проблема жіночої освіти за часи Київської Русі. Вже за часів Володимира Святославича в Києві існувала державна школа, де навчалися діти «нарочитої дружини» (княжого оточення). Ці діти йшли туди не для того, щоб стати дяками чи священниками, а для того, щоб вирости державними діячами, які могли б підтримувати відносини з іншими країнами. Проте таке широке знання церковної книжності, що не є знанням освіти та освіченості в Київській Русі, а, відтак, не дає можливості робити однозначні висновки. Складність розуміння того, як жінки здобували освіту в Київській Русі, впливає з обмежених джерел і багатьох історичних уявлень про роль жінок у ті часи. Проте ми можемо вказати на деякі фактори [6]:

По-перше, історичні джерела часто не фіксували жіночих осіб як учнів чи студентів у звичайних школах чи навчальних закладах. Це може призвести до упущення чи недооцінення реального внеску жінок у розвиток освіти.

По-друге, концепція освіти в ті часи може бути різною в порівнянні з сучасним розумінням. Зазвичай освіта тогочасних жінок була спрямована на вивчення релігійних текстів, етики, побутових навичок та інших аспектів, які були важливі для ролі домогосподарок чи членів княжого оточення. Такий вид освіти, можливо, не завжди фіксувався у письмовій формі, що робить важким визначення реального рівня освіченості жінок.

По-третє, історичні дані часто відображають уявлення про гендерні ролі, які можуть бути перекручені або упущені. Наприклад, навчання дівчат може бути сприйняте як менш важливе або навіть неприпустиме у певних культурних уявленнях, що може призвести до спотворення реального стану речей.

Зважаючи на складність розуміння того, як жінки здобували освіту в Київській Русі, можна відзначити наступні складові, що в цілому обмежують наше розуміння проблеми жіночої освіченості в контексті культурологічного дослідження писемної культури Київської Русі:

Брак письмових джерел. Відносно багато історичних документів періоду Київської Русі, що збереглися до наших днів, мають обмежену інформацію про освіту жінок. Більшість письмових матеріалів створювалася чоловіками і сконцентрована на їхніх діях та досягненнях.

Соціокультурні обмеження. Гендерні ролі за добу Київської Русі ймовірно обмежували доступ жінок до освіти. Відповідно до соціальних норм і очікувань, жінки можуть бути спрямовані на домашні обов'язки та родинні справи, замість навчання.

Більшість освіти, яку отримували жінки, могла бути передана у сімейному оточенні, через усні традиції, розповіді старших членів родини, та участь у різних сімейних обрядах та традиціях.

Відсутність прямих свідчень про жіночі навчальні заклади. Вчені не виявили й не увели в обіг достатньо документальних свідчень про існування спеціалізованих навчальних закладів для жінок у той період. Це ускладнює визначення того, як саме вони здобували освіту.

Роль церкви у формуванні освіти та культури в Київській Русі. Жінки могли отримувати освіту через участь у церковних обрядах, релігійних просвітницьких заходах, а також через роботу у монастирях, де була забезпечена освітня програма.

Отже, для розуміння того, як жінки здобували освіту в Київській Русі, необхідно проводити уважне дослідження різноманітних джерел, включаючи археологічні знахідки, письмові джерела, хроніки та інші матеріали, та переосмислювати їх у контексті гендерних уявлень тогочасного суспільства.

Висновки до розділу 1

Актуальність середньовічних образів жіночості у сучасній українській культурі визначається бажанням переосмислити минуле з огляду на сучасні цінності, а також розширити наше розуміння та уявлення про роль жінок у суспільстві.

Княгиня Ольга як символ жіночої сили і впливу: Показано, як діяльність княгині Ольги, зокрема її хрещення та відвідини Константинополя, свідчать про важливу роль жінок у формуванні культурних та релігійних традицій Київської Русі [5].

Писемність як індикатор культурного розвитку: Показано, що наявність письмових документів, таких як договори Русі з греками, свідчить про важливість писемності у державному та міжнародному взаємодії в середньовічні часи.

Жіночі образи в контексті сучасної культури: Запитання, чому образи жіночості з часів Київської Русі є актуальними сьогодні, може вказувати на постійний інтерес суспільства до історичних та культурних корінь та їх впливу на сучасні цінності і стереотипи.

Загалом, ця аргументація дозволяє нам розглянути роль жінок та писемності у формуванні культурного образу Київської Русі та їх вплив на сучасну українську культуру, і тим самим ілюструє важливість та актуальність цих тем для сучасного суспільства.

Підсумовуючи роль жінок у політичному, соціальному та культурному житті Київської Русі слід зазначити активну участь жінок у політичних інтригах, так і їхню функцію як миротворчих посередниць та символів сімейного благополуччя та духовної мудрості. Проведений аналіз підкреслив важливість розуміння складності жіночого досвіду та їхнього впливу на формування культурного ландшафту.

РОЗДІЛ 2

ОБ'ЄКТИВАЦІЯ

ОБРАЗУ ЖІНКИ В ЛІТЕРАТУРІ КИЇВСЬКОЇ РУСІ

2.1. Династичні жіночі історії

Гендерна перспектива жіночих оповідань у літературних пам'ятках України є актуальною, оскільки вона дозволяє переосмислити історичні події та культурні процеси через призму досвідів та внесків жінок, які часто залишалися невизнаними або викривленими у традиційних патріархальних оповіданнях. Вивчення жіночих образів і ролей розкриває глибші соціальні та культурні взаємодії, сприяє деконструкції гендерних стереотипів та розширює методологічні підходи до аналізу текстів.

У «Густинському літописі» розповідається про кількох визначних візантійських імператриць, зокрема, святу Феодору та сестер Зою і Феодору Порфирородних. Феодора, дружина імператора-іконоборця Феофіла, яка у IX столітті правила як регент від імені свого сина Михайла П'яниці, є однією з таких важливих постатей. У літописі вона згадується поряд з іменем свого сина, що свідчить про її значущий вплив на державні справи [12].

Розгляд фрагменту з «Густинського літопису» демонструє важливість жінок у політичному та суспільному житті, підкреслюючи їхній вплив та значущість. Відображення постатей таких візантійських імператриць, як свята Феодора та сестри Зоя і Феодора Порфирородні, у літописах має кілька ключових аспектів, що роблять гендерне бачення актуальним [12].

Аргументи на користь впровадження гендерного бачення можуть враховувати значущість таких позицій:

Згадування в літописі Феодори, дружини імператора-іконоборця Феофіла в контексті як регентки, що здійснювала управління імперією від імені сина Михайла П'яниці, підкреслює активну роль жінки у державних

справах, що суперечить стереотипам про пасивність жінок у середньовічному суспільстві. Відтак, згадка про її правління свідчить про те, що жінки могли мати значний політичний вплив, що варто розглядати у ширшому контексті гендерної історії.

Гендерна репрезентація у «Густинському літописі» характеризується тим, що жінки згадуються поряд з чоловіками, а це демонструє їхню значущість у суспільстві та підриває патріархальні уявлення про те, що жінки не відігравали важливих ролей у політичному житті.

Для точності культурологічного аналізу літопису та інші писемних історичних джерел необхідно враховувати складність гендерних ролей. Наприклад, Феодора керувала державою як регент, що показує складність і різноманітність гендерних ролей у візантійському суспільстві. Вона не лише була матір'ю і дружиною, але й активним політичним діячем.

Аналіз таких як Феодора постатей допомагає зрозуміти, що жінки могли мати впливову роль, яка виходила за межі традиційних гендерних уявлень. Образ Святої Феодори, відомої своєю роллю у відновленні шанування ікон, показує вплив жінок на релігійне життя. Її діяльність мала значення не лише політичне, але й культурне та релігійне. Свята Феодора, дружина імператора-іконоборця Феофіла, яка управляла імперією від імені свого сина, є важливою постаттю, яка свідчить про активну участь жінок у державних справах, навіть у середньовічних часах. Її згадка поряд з іменем сина вказує на значущий вплив, який вона мала на події того часу. Гендерний аналіз таких історичних джерел допомагає не лише виправити стереотипні уявлення про ролі жінок, але й відновити їхню справжню значимість у суспільних та політичних процесах минулого. Ретельне вивчення жіночих постатей і їхнього впливу на події допомагає розкрити складність гендерних відносин і переосмислити історичні факти. Наприклад, аналіз життєвого шляху Святої Феодори вказує на те, що жінки можуть бути активними учасниками політичного життя та мати значний вплив навіть у часи, коли загальноприйняті стандарти та стереотипи обмежували їхні можливості. Такий підхід не лише розширює

наше розуміння минулого, але й сприяє покращенню сучасного суспільства, де рівність статей і визнання прав жінок є важливими цінностями.

Модель нового змісту історичних оповідань може ґрунтуватися на глибшому вивченні жіночних постатей і їхнього впливу на історичні події, а також на визнанні їхнього значення у формуванні суспільства. Ця модель має на меті збагатити історичний зміст оповідання, привернути увагу до ролі жінок у подіях минулого та дослідити їхні внески, які часто залишаються непоміченими [16]. Новий зміст оповідання повинен відображати складність гендерних відносин і розширювати наше розуміння історії, враховуючи різноманітність жіночих досвідів та ролей. Він має ставити під сумнів традиційні стереотипи та визнавати важливість голосу кожної жінки в створенні суспільства. Така модель зміст сприяє побудові більш інклюзивного та різноманітного розуміння історії, що відображає всю складність людського досвіду.

Інша героїня «Густинського літопису» Зоя Порфирородна. Вона відома як одна з найвидатніших жінок-правительок у світовій історії, також зображена у «Густинському літописі» [12]. Зоя, дочка і спадкоємиця візантійського імператора Костянтина Восьмого, мала реальну владу і навіть взяла участь у вбивстві свого першого чоловіка Романа Аргира. Пізніше вона правила разом із своєю сестрою Феодорою, після чого знову вийшла заміж за Костянтина Мономаха, що відіграв важливу роль у подальшій історії. У «Густинському літописі» Феодора Порфирородна, сестра Зої, згадується як її дочка і дружина останнього чоловіка Зої, Костянтина Мономаха. Після смерті сестри та чоловіка Феодора правила самостійно, але померла через два роки.

Запропоновані вище елементи гендерної перспективи дозволяють розгорнути новий зміст оповідання культурологічного аналізу її образу:

Зоя Порфирородна, імператриця Візантії, яка володіла надзвичайним впливом у світі давнини. Її ім'я тісно пов'язане зі складними політичними та суспільними перетвореннями, які відбувалися в цей період. Розглядаючи її життя, можна припустити, що вона була неординарною жінкою, здатною не

тільки пристосовуватися до складних умов свого часу, але й активно впливати на них. Її участь у політичних інтригах та навіть у вбивстві свого першого чоловіка свідчить про її відчайдушність та рішучість у досягненні своїх цілей. Її зв'язок з визначними чоловіками свого часу, зокрема з Костянтином Мономахом, також свідчить про її вплив та важливість у політичному житті. Проте, чи була вона лише маріонеткою в руках сильніших чоловіків, чи володіла власною незалежністю і владою, залишається питанням для обговорення. Її згадка у літописах як активної учасниці подій та її вплив на подальші історичні процеси викликають багато питань щодо ролі жінок у середньовічному суспільстві. Чи була вона відома тільки через свої зв'язки з чоловіками, чи власними здібностями та ініціативою? Це лише деякі з питань, які можуть виникнути при розгляді її життя та діяльності. Вивчення її біографії з урахуванням гендерної перспективи відкриває нові можливості для розуміння ролі жінок у визначних історичних подіях та допомагає розширити нашу картину світу в середньовічні часи.

Продовжуючи аналіз, можна звернутися до контексту часу, у якому жила Зоя Порфирородна, та спробувати розгадати, як саме вона сприймалася у суспільстві того часу. Чи була вона поглядана з позицій повноцінної політичної діячки, чи ж більше як привілейована чи забута фігура в історії, що переплелася з діями чоловіків. Можливо, її вплив на події суттєво переоцінюється або навпаки, недооцінюється, залежно від культурних та соціальних норм того часу. Розглядаючи її життя з гендерної перспективи, важливо врахувати, які стереотипи і ролі були призначені жінкам у той час, і як Зоя відповідала або порушувала ці очікування. Аналізуючи її роль і вплив у політичних та суспільних справах, можна краще зрозуміти, яким чином жінки того часу могли використовувати свої можливості та переформувати традиційні гендерні ролі.

Звертаючись до літописів та інших історичних джерел, можна також спробувати знайти сліди того, як саме Зоя була представлена у писемних документах того часу. Чи були її діяння оцінені як позитивні або негативні, і

які атрибути використовувалися для опису її особистості та досягнень. Такий підхід дозволить з'ясувати, як саме ідеї та уявлення про жіночість і владу відображалися в сучасному контексті історичних записів.

Додатково, можна розглянути вплив Зої на подальші історичні події та розвиток суспільства, чи були її дії каталізатором змін або призвели до стабілізації політичної ситуації. Такий погляд дозволить оцінити не лише індивідуальні досягнення, але й загальний вплив жіночих лідерів на історичні процеси та формування суспільства.

Крім візантійських імператриць, літопис також згадує інших важливих жінок-правительок. Наприклад, у «Хроніці з літописців стародавніх» згадано Ванду, княгиню Польську, яка стала правити після смерті своїх братів. Її воїнські здібності та рішучість проявилися, коли вона змогла перемогти свого ворога, Ратигора, що хотів захопити її землі. Ванда, яка відмовилася вийти заміж, щоб лишитися вірною своєму народу, стала символом сили і мужності. Жіночі постаті у літописах відображають важливу роль, яку вони відіграли у політичному та культурному житті своїх держав. Вони довели, що жінки можуть бути такими ж сильними та впливовими лідерами, як і чоловіки, і їхні дії залишають слід у історії.

Наприклад, домінуючий вклад образу давньоукраїнської жінки – Рогнеди, виходить досить суперечливим у світлі подій, описаних у «Густинському літописі». Вона, як дочка полоцького князя Рогволода та дружина київського князя Володимира Великого, зазнала цікавої долі, яка стала предметом легенд та історичних записів. У літописі згадується момент, коли Володимир обвінчався з сестрою візантійських імператорів Анною та прийшов до Рогнеди з пропозицією обрати між ними. Однак Рогнеда відмовилася від ролі вторинної дружини та вирішила прийняти християнство, щоб стати черницею під іменем Анастасія. Цей акт відчайдушної віри вразив навіть її сина, Ярослава, який довго був хворий, але після материнських слів одужав.

Відсутність гендерної перспективи в аналізі образу давньоукраїнської жінки, Рогнеди позначається в наступних моментах:

Не розглянуто впливу гендерних стереотипів та культурних очікувань на жіночу ідентичність та роль у середньовічному суспільстві.

Не враховується можливість того, що Рогнеда могла вибрати свій власний шлях у контексті обмежень, на які натякають культурні чинники та статеві ролі. Також не аналізується, як саме діяльність Рогнеди може вплинути на її сина Ярослава та на подальшу історію України.

Отже, врахування гендерної перспективи дозволило б розширити розуміння образу Рогнеди, враховуючи складність її вибору та вплив гендерних норм на її життя та життя її сина.

Інший образ, що набуває значущості у літописах, це Дубравка Чеська. Вона стала дружиною Мешка Сліпого, який вирішив охрестити польський народ, а для цього взяв за дружину дочку чеського князя. Хоча саме хрещення було умовою для шлюбу, Дубравка зі своєї сторони виявила велику відданість новій вірі та сприяла поширенню християнства у Польщі. Нарешті, літописи згадують і Марію Добронігу, сестру Ярослава Мудрого та дружину польського князя Казимира Відновителя. Вона виявилася ключовою фігурою у зближенні двох королівств через шлюбне союз, що сприяв зміцненню дипломатичних відносин. Відсутність аналізу гендерної перспективи культурологічного аналізу призводить до втрати важливих аспектів розуміння образу Дубравки Чеської. Не враховується вплив гендерних стереотипів та культурних очікувань на формування та виявлення відданості Дубравки та Марії Доброніги християнству та дипломатичним відносинам. Відсутній аналіз соціального контексту у формуванні жіночих образів та їхньому впливі на події та процеси свого часу. Гендерна перспектива дозволила б врахувати складні взаємозв'язки між гендерними ролями та діями героїнь, що збагачує наше розуміння їхнього внеску у суспільство та політику. Тож врахування гендерної перспективи культурологічного аналізу сприяло би глибшому

розумінню контексту та наслідків дій жінок у соціально-політичному житті свого часу.

Узагальнені висновки про жіночі образи «Густинського літопису» відображають різноманітні аспекти жіночої ролі в стародавніх суспільствах, від віри та відданості до держави до важливої ролі в політичних союзах та дипломатичних відносинах [12]. Вони відтворюють портрети жінок, які, незважаючи на свої обмежені можливості в певних аспектах, здатні змінювати хід історії своїх народів і відігравати ключову роль у важливих подіях. Проте врахування гендерної перспективи культурологічного аналізу дозволяє їх розширити за рахунок критичного огляду.

Прикладом культурологічного аналізу із врахуванням гендерної перспективи є розбір образу першої дружини Всеволода Ярославича, імовірно, представниці роду Мономахів, привертає до себе більше уваги в Густинському літописі, ніж в Повісті минулих (врем'яних, временних) літ [17]. Крім відомої згадки про народження київського князя Володимира Мономаха від царівни грецької, «Густинський літопис» вказує на те, що князь Ярослав Мудрий надзвичайно любив свого сина Всеволода, і тому обрав для нього дружину саме «в царя Грецького» [12]. Це свідчить про особливе ставлення до Мономахівни, яку поважали як представницю імператорської родини. Ще однією цікавою особистістю у Густинському літописі є Марія Аргири, імовірно, дочка візантійського імператора Романа Аргири та дружина сина візантійського дожа. Вона отримала прізвисько «княгиня Венецька», і її постать викликає певні контрверсії. Літопис описує її як надзвичайно багату, але водночас заповнену смердю особистість, яка жила без миття із водою, що, ймовірно, було причиною її неприємного запаху. Смерть Марії Аргири розглядається як кара Бога за її розкішне та безпорадне життя. Її образ є надзвичайною, але й навіть дещо ексцентричною фігурою, яка створює цікавий контраст у контексті інших жіночих образів того часу [23]. Зазначимо, що культурологічний аналіз гендерної перспективи дозволяє виявити саме ті аспекти, що можуть бути предметом розширеного бачення:

1. Ставлення до жінок як до політичних і соціальних акторів дозволяє підкреслити, що жінки відіграли важливу роль у політичних та соціальних подіях. Як-от дочка чеського князя Дубравка Чеська вступила на шлях християнства, що може свідчити про її власні дії та рішучість у виборі віри, незважаючи на умови шлюбу. Такі дії відображають активну роль жінок у формуванні суспільства та культурних традицій.

2. Культурні стереотипи та норми, що присутні у зміст оповідання відображають уявлення про жіночу роль у суспільстві. Так, образ Марії Аргири як жінки, яка веде розкішне та безтурботне життя, асоціюється з певними культурними стереотипами про жіночу поведінку та мораль.

3. Представлення жіночої ідентичності надає можливість відобразити різноманітні аспекти жіночості та жіночої ідентичності – відмова Дубравки Чеської від ролі вторинної дружини та вибір християнства може бути сприйнята як прояв її власної ідентичності та волі.

4. Використання жіночних образів у формуванні ідентичності та суспільної пам'яті доводить вплив жінок на формування національних та культурних ідентичностей. Наприклад, образ Марії Аргири як особистості, яка зазнала певної кари за свій спосіб життя, може бути використаний для підтримки певних моральних та культурних цінностей у суспільстві.

Також у літописах згадується Рогнида Мстиславна, сестра київського князя Ростислава Мстиславовича. Вона, ймовірно, була дочкою князя Мстислава Великого і Христини Шведської. Її роль у літописах обмежена деякими подіями у житті братів, проте виділяється турботливістю та милосердною вдачею. Нарешті, слід згадати Янку Всеволодівну, дочку київського князя Всеволода Ярославича. Вона була заручена з візантійським царевичем, але згодом постриглася в монастирі Святого Андрія. Її спроба привести нового митрополита до Києва не принесла успіху, але свідчить про активну участь в суспільних подіях того часу. Усі ці жіночі образи в літописах Київської Русі відображають різноманітні аспекти соціального та політичного

життя того часу, а також різноманіття вдач, характерів та ролей, які вони відіграли в історії своїх народів.

Із генедрної перспективи культурологічного аналізу образу Рогниди Мстиславовни така жінка мала вирізнятись своєю турботливістю, милосердям, брати активну участь у соціальних подіях, виявляти гнучкість у виборі життєвого шляху. Вона виявляла унікальність та індивідуальність у своєму характері та діях, що дозволяло їй виконувати різноманітні ролі та впливати на події в історії свого народу залежно від конкретних обставин та власних здібностей. Розглядаючи її образ, маємо зважити соціальну емпатію та сприйняття життєвих ситуацій з гуманістичної точки зору. Її спроба привести нового митрополита до Києва свідчить про її активну участь у суспільних та релігійних подіях того часу, виявляючи її зацікавленість у важливих аспектах життя спільноти. Жінка мала проявляти відкритість у виборі свого життєвого шляху, що дозволяло їй адаптуватися до змінних умов та вибирати шлях, що відповідає її власним цінностям і переконанням. Отже, генедрна перспектива культурологічного аналізу образу Рогниди Мстиславовни засвідчує, що жінка була здатною виявити свої позитивні якості при різноманітті вдач, характерів і соціальних ролей, була наділена різними талантами, здібностями, мала гнучкі переконання, і не тільки мала можливість, а виборювала право впливати на історію свого народу як лідери, мудрі порадики, вчені, діячі громадських організацій та інші.

У Синописі Київському нарівні з Ольгою та іншими відомими жінками, згадується і Марія, дружина київського князя Всеволода Чермного, яка отримала від автора високу оцінку за її благочестя. Походження Марії цікаве тим, що воно пов'язане з іншими важливими для української історії особистостями та подіями [15]. Вона була старшою дочкою краківського князя Казимира II Справедливого та його дружини Олени Зноємської, а отже – сестрою відомого з руських літописів Лешка Білого, з яким свого часу то воювали, то укладали мир, шукаючи підтримки галицько-волинських князів [11]. Її брат, князь Мазовецький Конрад, був одружений з Агафією

Святославною, дочкою одного з синів Ігоря Новгород-Сіверського і Єфросинії Ярославни, персонажів Слова о полку Ігоревім. Батьком чоловіка Марії, Всеволода, був знаменитий Святослав Всеволодович, князь київський [15]. Про Марію згадує і чернець Києво-Печерської лаври, повідомляючи про її смерть та будівництво церкви Монастиря живоначалної Трійці, де була похована. Врахування гендерної перспективи культурологічного аналізу відкриває шлях сприйняттю цього змісту історичних оповідань, а, відтак, переконані, уможлиблює нову рецепцію усталених образів, що склеретизовані дискурсом традиційних історичних оповідань. Особливо пригнічені такими дискурсивними практиками ті, що характеризуються піднесеністю.

Наприклад, гендерна перспектива історії дружини київського князя Всеволода Чермного Марії спрямована на створення образу благочестивої, шанованої жінки, ігноруючи можливі негативні аспекти її життя чи особистості. Відтак, помітною стає відсутність характеру, образ Марії представлено одноманітно, поверхнево, відсутні якісь деталі, автор уникає будь чого, що може викликати протиріччя у сприйнятті мотивів її вчинків. Історія Марії засновується на її походження, родових зв'язках та спрямована на презентацію впливовості Маріїної родини. Тому історія Марії передусім вибудована задля політичних цілей авторського оповідання, що спрямовані до піднесення та дискредитації певних певної династії. Тож, героїня представлена не особистістю, а ланкою династичних зв'язків. Так само стереотипною є оповідання про смерть Марії, коли будівництво церкви є загальною династичною справою, яка не розкриває повною мірою особистісного боку справи. Тож, стереотипний і клішований обрах Марії може бути лише маскою для якоюсь мірою зневажливої до церковних чинів чи інших аспектів релігійної діяльності представниці династичного клану, яка тривалий час свого життя витрчала багатство своєї родини та переваги своєї приналежності до правлячого класу на розкошування, особисті розваги, ігноруючи мотиви та можливості благочинної діяльності, або зводячи її до стандартних дій. Так само утруднено є інтерпретація її особистісного

благочестя, оскільки відкритим залишається припущення, чи не використовувала вона свій соціальний статус задля політичних маніпуляцій на користь своєї родини?

В цьому контексті коротко згадаємо історію її племінниці, дочки Лешка Білого Соломії, дружини угорського королевича Коломана Галицького. Синопис Київський розповідає Коломан і Соломія, посівши галицький престол, вдалися до підтримки католицизму [10; 11; 15]. Такі дії спричинили обурення серед місцевої знаті, оскільки традиційно боярство було пов'язано з київським християнством. Наслідком конфлікту серед правлячого класу Галичини стало запрошення боярами на князювання Мстислава Удатного. В кінцевому результаті Коломан втратив галицький престол. Представлені в «Синописі Київському» жіночі історії містять ще один тип жіночих історій. При зовнішньому погляді ці історії видаються історіями жінок, але їх гендерна перспектива розкриває їх маскуліність. Вони не біографічні, але їх завдання дистрибутивне. Його сенс у тому, щоби в читацькому уявленні укласти ієрархію правителів. Історія найкращого правителя включає розповіді про його здобутки, які доповнюються здобутками його спадкоємців, найчастіше синів, а також доповнюється історіями жінок із його біографії. Тому визначна жінка є передусім матір'ю успішного правителя, а самий успішний правитель має в якості біографічної складової історію материнського благочестя.

Прикладом такої історії є історія Анни у Галицько-Волинському літописі, матері Данила Галицького, дружини галицького князя Романа Великого [10; 11]. Її династичний зв'язок із Константинополем підкреслює її значущість її походження. Саме добрий родовід дозволив Анні взяти участь у головній події свого життя: боротьбі за регентство після смерті чоловіка, Романа Великого Анна вступає в боротьбу за спадкоємство, вимагаючи для себе добре знайоме для правлячого класу в Візантії – право на регентство. Основною подією стало вигнання Анни галицькими боярами [10; 11]. Але завдяки допомозі угорського короля Андраша їй вдалось повернутись до княжої столиці. Очевидно, що Галицько-Волинський літопис, призначенням

якого було уславлення правлячої династії, подає звеличений образ Анни, тоді як автор Густинського літопису схиляється до скороченого та спрощеного зображення поді, не роблячи акценти на її пошані та повазі до її активної діяльності з утвердженню свого сина Данила на Галицькому престолі [10; 11; 12].

Після утвердження Данила Анна не тільки не віддаляється від справ, а активно займається дипломатією, представляючи інтереси свого сина Данила за межами його князівства. У Густинському літописі знаходимо ілюстрацію цього в оповіданні про її відвідування польського короля Лешка [12]. Потім вона приєдналася до сина Данила на галицькому престолі, втішаючись баченням сина на такому почесному місці [12]. Отже, втіха величчю чоловічих справ належить до одного з благ, що доля та суспільство гарантує жінкам, які попри свою приналежність до правлячого класу приречені до мовчання.

Врахування гендерної перспективи культурологічного аналізу сприятиме глибшому й точнішому розумінню ролі жінок у історії, їхнього внеску в суспільне життя, особливостях їхньої політичної діяльності. Гендерна перспектива дозволяє зазначити як досягнення жінок, так і розкрити приховані механізми, що зумовлювали їх соціальний стан та їх сприйняття у суспільстві. Наприклад, у Густинському літописі розповідається про визначних візантійських імператриць, таких як свята Феодора та сестри Зоя і Феодора Порфирородні, підкреслюється важливість їхньої ролі у державних справах [12]. Розгляд їх історій з гендерної перспективи демонструє дозволяє зрозуміти специфіку їх активної участі у важливих державних процесах, що суперечить сприяє спростуванню стереотипів про пасивність жінок у середньовічному суспільстві.

Історії жінок-представниць правлячого класу, передусім у Синописі Київському демонструють, що політична активність жінок, як-от Рогнеди Мстиславівні та Янки Всеволодівни, зумовлювалась династичними інтересами [15]. Так Янка Всеволодівна, яка була заручена з візантійським царевичем, показує активну участь у спробах привести нового митрополита до

Києва. Цей аспект розкриває не тільки її релігійну активність, але й значущість її впливу на політичне та культурне життя свого часу. Втім династичні історії відображають домінацію маскулінного бачення, для якого жіноча історія є допоміжним матеріалом, і фактичним фоном, що має підкреслювати велич правителя.

2.2. Персоніфіковані жіночі історії

Гендерні аспекти жіночих образів у літературі Київської Русі досліджувани недостатньо [16]. Питання їх місця, ролі та типології залишається практично не дослідженим, і науковими працями, присвяченими цій темі, поки не підтримано. Хоча деякі дослідники розглядали жіночі образи давньої літератури у вже згаданих працях та статтях, відзначається значний дефіцит систематичного підходу до цієї теми. Найбільшу увагу дослідників привернула постать княгині Ольги, якій присвячені численні дослідження, оскільки історію Ольги історичні оповідання від Повісті минулих літ до славнозвісного Синопису Київського розглядаються як першоджерела, тож можна говорити, що впродовж п'ятста років укладається оповідання про княгиню Ольгу, а міфотворення її життя триває вже майже тисячу років. Однак у сучасній українській літературі поряд із княгинею Ольгою існує альтернативний образ королеви Анни [17]. Цими двома історіями не вичерпуються особистісні жіночі історії. Існують ще інші, але менш відомі персоніфіковані історії жінок, що дійшли. До нас із літературних пам'яток. Наприклад, Анна Галицька. Не можна говорити, що ці історії достатньо вивчені, а їхні життєві шляхи виглядають прозоро [10; 11; 12].

Останні дослідження також звертають увагу на жіночі образи української історії, такі як монографія Євгена Луняка «Анна Руська - королева Франції» (2010), яка докладно описує долю княгині з київської родини. Такі дослідження відображають значний потенціал для подальшого розвитку історії та літературознавства України, а також розкривають роль жіночих

постатей у формуванні культурного та історичного образу країни. Леонтій Войтович в своїх дослідженнях про княжі династії Східної Європи, зокрема у працях «Князівські династії Східної Європи (кінець IX-початок XVI: склад, суспільна і політична роль)» та «Княжа доба: портрети еліти», приділив значну увагу жіночим постатям, які були членами правлячих родин України та сусідніх держав [8]. Його дослідження включають імена, генеалогічні зв'язки, ключові події життя та суспільно-політичну роль цих жіночих постатей. Наприклад, у своїй книзі «Князь Лев Данилович», Войтович звертає увагу на дружину князя Лева, дочку угорського короля Бели IV Констанцію. Він досліджує причини і обставини їхнього шлюбу, а також надає короткі біографічні довідки про Констанцію та їхніх дітей.

Хоча у більшості історичних праць українських дослідників тема жіноцтва присутня, багато жіночих постатей залишаються маловивченими. Однак цілісний погляд на жіночі образи у давній українській літературі та їхня типологія залишаються невивченими. Це може бути пов'язано з тим, що жіночі постаті не знайшли помітного відображення в літературі тих часів або з неприхильним ставленням до жінок у давній Україні.

Якщо розглядати події за хронологією, то першою згаданою жінкою в Повісті минулих (врем'яних, временних) літ [17] є Либідь, сестра легендарних засновників Києва – Кия, Щека і Хорива. Проте, образ Либіді не може вважатися повноцінним, оскільки вона з'являється у літописі лише як доповнення до своїх братів. Поява її на сторінках Повісті обмежується згадкою у легенді про їхнє походження і, в подальшому, у зв'язку зі смертю всіх чотирьох. Тому не має сенсу глибоко аналізувати образ Либіді, оскільки про неї мало відомостей навіть у самому літописі.

Розглядаючи образ Либіді, сестри легендарних засновників Києва – Кия, Щека і Хорива, ми стикаємося з цікавим і водночас проблематичним прикладом жіночої присутності в історичних оповіданнях. У Повісті минулих (врем'яних, временних) літ Либідь з'являється лише як додаток до своїх братів, і її роль у цій розповіді є мінімальною та другорядною. Цей факт

підштовхує до глибшого аналізу, щоб зрозуміти семантичне навантаження її образу та виявити, що саме втрачено через таке обмежене представлення [17].

В першу чергу, важливо зазначити, що Либідь, хоча і є частиною важливої легенди про заснування Києва, не отримує самостійної значущості у літописі. Її присутність обмежується кількома згадками, які підкреслюють її підпорядкованість братам. Вона не має власних дій чи досягнень, які б відокремлювали її від чоловічих персонажів. Це яскравий приклад того, як жіночі образи часто були зведені до периферійних ролей, навіть коли вони були частиною важливих історичних чи легендарних подій [17].

Семантичний аналіз образу Либіді показує, що її зображення як додатку до братів має глибші культурні корені. Вона символізує традиційне уявлення про жінку як про підпорядковану фігуру в патріархальному суспільстві. Її образ не розкривається повністю, і це обмеження має свої наслідки. Відсутність детального опису її життя та ролі у суспільстві Київської Русі позбавляє нас можливості повніше зрозуміти жіночий досвід того часу [17].

Гендерна перспектива в культурологічному аналізі допомагає побачити ці недоліки та виявити, що саме втрачено через таке обмежене представлення. Якби образ Либіді був розширений та детально розглянутий, ми могли б отримати більш глибоке розуміння ролі жінок у ранньому київському суспільстві. Це дозволило б побачити, як жінки впливали на соціальні, політичні та культурні процеси, а не лише були присутні як тіні своїх чоловіків та братів [17].

У ширшому контексті образ Либіді стає символом втраченої жіночої історії. Він нагадує нам про те, що історичні оповідання часто конструюються таким чином, щоб підкреслити важливість чоловічих досягнень, залишаючи жінок на узбіччі історії. Це є частиною ширшої проблеми, коли гендерні ролі та ідентичності формуються і підтримуються через симуляцію певних уявлень про минуле [24; 25; 26].

Критичний аналіз таких образів, як Либідь, допомагає працювати над деконструкцією жіночих образів у традиційних історичних оповіданнях. Це

відкриває шлях до більш справедливого та збалансованого погляду на історію, де жіночі голоси та досвід також мають своє місце. Таким чином, ми можемо прийти до кращого розуміння того, як культурні уявлення про гендер впливають на наше сучасне суспільство, як вони формують наше сприйняття через засвоєння змісту історичних оповідань.

Отже, роздуми над семантикою образу Либіді у Повісті минулих (врем'яних, временних) літ [17] і його місцем у ширшому змісті історичних оповідань підкреслюють важливість гендерного аналізу. Він дозволяє нам побачити історію більш повно та комплексно, визнаючи значущість жіночих ролей та досвіду у формуванні нашого культурного спадку.

Щодо Малуші Любечанки, вона згадується як можлива коханка князя Святослава і мати Володимира [5; 17]. Про неї відомо дуже мало, крім того, що вона була милостивою до Ольги, княгині Київської Русі. Згадка про Малушу досить обмежена, і лише у пізніших літописах вона названа ключницею княгині Ольги, що може вказувати на особливе ставлення до неї при дворі [5; 17]. Слідом за образом Малуші Любечанки слідує згадка про грецьку черницю, яку Володимир полонив як трофей [5; 17]. Літописець надає цілком конкретну характеристику цій жінці, описуючи її як красиву. Проте, згідно з християнською мораллю, її статус як черниці, а також обставини її стосунків з Володимиром, роблять її образ занепокійливим. На жаль, літопис не надає більше інформації про її подальшу долю [5; 17].

Культурологічний аналіз образів Малуші Любечанки та грецької черниці, представленого в літописах Київської Русі, підкреслюють складність і неоднозначність жіночих постатей у змісті історичних оповідань. Розгляд цих образів через гендерну перспективу дозволяє побачити, як суспільні уявлення про жінок формувалися та відображалися у літературі і як ці образи впливали на розуміння історії та культури.

Малуша Любечанка, згадана як можлива коханка князя Святослава та мати Володимира, є фігурою, про яку відомо дуже мало. Її роль у літописах обмежується кількома згадками, що лише частково розкривають її життя та

вплив на оточуючих. Відомо, що вона була милостивою до княгині Ольги і згадується як ключниця при дворі, що може вказувати на її особливе становище. Проте, відсутність більш детальної інформації про її життя і внесок у суспільство ставить під питання повноту її образу.

Грецька черниця, яку Володимир полонив як трофей, також є прикладом обмеженого представлення жіночих образів у літописах. Її краса підкреслюється літописцем, але її статус черниці та обставини полону роблять її образ морально неоднозначним. Вона представляє собою символічну фігуру, яка відображає складні відносини між релігією, мораллю та владою. Літописець не надає додаткової інформації про її подальшу долю, що знову ж таки підкреслює обмеженість представлення жіночих образів.

Отже, образи Малуші Любечанки та грецької схимниці дозволяють побачити, як у змісті історичних оповідань жіночі глоси виключають або обмежують. Ці образи є частиною більшого нарративу, де жіночі постаті використовуються для підкреслення чоловічих досягнень або для ілюстрації певних моральних ідей, не надаючи їм самостійної значущості.

Семантичний аналіз цих образів підкреслює, що обмежене представлення жінок у літописах позбавляє нас можливості повніше зрозуміти їхні ролі та внесок у суспільство. Малуша, хоч і згадується як мати важливого історичного персонажа, залишається в тіні своєї ролі матері та коханки, а не як самостійна фігура. Грецька черниця, представлена лише через призму своєї краси та моральної двозначності, також не отримує належного розкриття свого образу та долі.

Гендерна перспектива культурологічного аналізу дозволяє виявити ці прогалини та підкреслити важливість повнішого представлення жіночих постатей в історії. Розширення цих образів допомогло б зрозуміти, як жінки впливали на політичні, соціальні та культурні процеси, а не лише служили фоном для чоловічих досягнень. Тож, образи Малуші та грецької черниці нагадують нам про необхідність деконструкції традиційних уявлень про жіночі ролі. Це дозволяє створити більш справедливий та збалансований

погляд на історію, де жіночі голоси та досвід також мають своє заслужене місце. Таким чином, ми можемо краще зрозуміти складність і багатогранність нашого культурного спадку, визнаючи значущість і вплив жінок у формуванні історії та культури.

Рогніда Полоцька, дочка полоцького князя Рогволода, є однією з найцікавіших постатей в Повісті. Вона була завойована Володимиром під час війни, яку він розпочав проти її батька і братів. Історія Рогнеди насичена легендами, які розгорнулися навколо її образу, і часто використовуються в мистецтві. Хоча літопис висвітлює події її життя, додаткові подробиці, наприклад, її відносини з Володимиром, залишаються невідомими. Анна Візантійська, принцеса, завдяки якій Володимир прийняв хрещення, менш овіяна легендами, ніж Рогнеда. Її образ в літописі більш деталізований, а згадки про неї не викликають таких спірних тлумачень, як у випадку з іншими жінками. Анна виступає в ролі мирного посередника і допомагає Володимирові у прийнятті християнства. Її поява в літописі свідчить про вплив християнських цінностей на події того часу [17].

Поважне місце серед образів літопису належить Рогніді Полоцькій та Анні Візантійській. У Повісті Вони втілюють різні аспекти жіночого впливу та визначаючи стереотипи жіночості свого часу [17].

Рогніда Полоцька, здатна розколоти літературні вітрила часу, втілення загадковості та легендарності в образі, який став символом стійкості спротиву, відданості. Хоча літописи висвітлюють лише окремі фрагменти її життя, легенди уводять її статус до культурної свідомості, вкладаючи в неї значення борців за свободу та гідності.

Анна Візантійська, у порівнянні з Рогнідою, виступає як символ спокою та мирного зв'язку. Її образ в літописах більш деталізований, що вказує на значення її ролі як посередниці при прийнятті християнства. Вона стає відображенням християнських цінностей, які проникали у соціальний ландшафт того часу, а також її перетворення з візантійської принцеси на

дружину київського князя перетворює оповідання про Анну на оповідання про обручення київського князя з християнським світом східного обряду.

Отже, образи Рошгніди та Анни розкривають різноманіття ролей та впливу, який вони мали у формуванні культурної та історичної картини давньоруського світу. Через призму гендерної аналітики, ми можемо краще розуміти значення цих образів та їх вплив на соціокультурні норми епохи. Вони можуть бути розглянуті як відтворення історичних архетипів, які впливають на уявлення про жіночість та її роль у суспільстві. Рогніда символізує силу, відданість і боротьбу, тоді як Анна представляє мир та християнські цінності. Їх образи не лише відтворюють історичні факти, а й впливають на наше сприйняття минулого та сучасного, формуючи наші уявлення про жіночість, моральність і релігійність. Таким чином, вони стають частинами ширшого наративу, метанаративу, що конструює нашу культурну та історичну ідентичність.

Слово про Закон і Благодать Іларіона, крім своєї художньої, богословської і філософської цінності, стає важливим джерелом для нашого дослідження через відзначену у ньому особливу згадку про дружину князя Ярослава Мудрого – Інгігерду [13]. Цей твір, хоч і написаний у давньоукраїнській літературі, притягує увагу не лише як мистецьке чудо, але й як важливий історичний документ, який розкриває ключові аспекти життя князівської родини. Інгігерда, дочка шведського короля Улофа і королеви Астрід, у Слові про Закон і Благодать з'являється як активна учасниця політичних подій того часу, що підтверджується західними джерелами, зокрема скандинавськими сагами [13]. Вона, як відомо, відіграла важливу роль у сутичках та інтригах в київському державному устрої, що робить її однією з найвідоміших княгинь того періоду. Однак, дивною є той факт, що історичні джерела здебільшого мовчать про її постать. У Повісті минулих (врем'яних, временних) літ згадка про Інгігерду зводиться до короткого запису про її смерть, але не називає її імені [17].

У даній історії увагу привернуто до особливої згадки про Інгігерду, дружину князя Ярослава Мудрого, розкриває її активну роль у політичних подіях того часу. Цей факт підтверджується західними джерелами, зокрема скандинавськими сагами, що свідчить про важливість Інгігерди як постаті того періоду. Культурологічний аналіз дозволяє виявити, що Інгігерда виступає як ключова фігура в політичних інтригах київського державного устрою. Її образ у «Слові про Закон і Благодать» дозволяє нам отримати важливі історичні відомості про той період. Однак, цікаво відзначити, що, незважаючи на її значущість, історичні джерела, зокрема Повість минулих минулих (врем'яних, временних) літ» [17], мовчать про її постать, що може бути ознакою сучасної рецепції історичного часу та його впливу на формування культурної ідентичності в нинішніх умовах. Отже, ця розповідь є своєрідною підказкою, яка розширює наше уявлення про минуле, дозволяючи нам розглядати Інгігерду як ключову фігуру, яка відіграла важливу роль у формуванні історії Київської Русі. Це також підкреслює важливість різноманітних джерел та їхнього впливу на наше розуміння історії та культури [17].

Те, що Іларіон називає її на ім'я і висловлює про неї похвалу, свідчить про особливе ставлення до цієї жінки. У своєму зверненні до покійного князя Володимира, Іларіон не тільки висловлює повагу до чеснот Ярослава, а й вказує на їхнє сімейне благополуччя, де княгиня Інгігерда відіграє важливу роль. Вона спільно з чоловіком і дітьми дотримується божих заповідей та святкує Христа у святих церковних обрядах. Також варто звернути увагу на те, що Іларіон використовує ім'я «Ерина», що може бути близьким до християнського імені Інгігерди. Це може свідчити про те, що він мав особисті зв'язки з княгинею або навіть був автором частини літописного зводу, де Інгігерда була б маловідомою.

Цей момент розширює наше розуміння відносин між Інгігердою та князем Ярославом Мудрим через призму того, як їхнє сімейне життя відображається в Слові про Закон і Благодать Іларіона [13]. Звернення до Інгігерди за її ім'ям «Ерина» свідчить про тепле ставлення та повагу до неї.

Вказівка на те, що вони спільно з Ярославом та їхніми дітьми дотримуються божих заповідей та святкують Христа у церковних обрядах, підкреслює не лише їхню роль як правителів, а й як відданих християн. Також це відомство забезпечує підґрунтя для додаткових роздумів щодо авторства «Слова про Закон і Благодать» та можливих особистих зв'язків між Іларіоном і самою Інгігердою. Ім'я «Ерина», можливо, є іншою формою вираження її імені, що може свідчити про особливу близькість між автором та княгинею. Це надає додаткових шарів складності та загадковості, які варто врахувати при дослідженні цього періоду історії. Таким чином, згадування дружини Ярослава Інгігерди підсилює ідею про те, що історія та культура не завжди представлені повністю чи точно в історичних джерелах, і наше розуміння їх може бути вплинуте різноманітними факторами, включаючи особисті зв'язки авторів з їхніми об'єктами дослідження.

Крім Інгігерди, у Слові про Закон і Благодать відзначаються й інші жінки з родини Ярослава Мудрого, такі як Предслава і Марія Доброніга [13]. Їхні ролі, хоч і короткі, засвідчують важливий внесок жінок у життя князівських династій та політичну історію давньої Русі. У Києво-Печерському патерику Предславу не пропустили. Там згадується, що Мойсей Угрин, опікун святого князя Бориса, після його загибелі в битві на Альті, сховався у княгині Предслави, сестри Ярослава Мудрого. Однак про неї сказано дуже мало. Лише зазначено, що Мойсей прибув до неї, та деталей подій немає. І хоча історія Предслави може вважатися несподіваною, в Патерику» про неї дізнатися більше не вдасться [1; 2; 3].

Таким чином, крім Інгігерди, Слово про Закон і Благодать відзначає й інших жінок з родини Ярослава Мудрого, таких як Предслава і Марія Доброніга. Їхні ролі, хоч і короткі, свідчать про важливий внесок жінок у життя князівських династій та політичну історію давньої Русі. Наприклад, у Києво-Печерському патерику згадується Предслава, сестра Ярослава Мудрого, яка надала притулок Мойсею Угрину, опікунові святого князя Бориса [1; 8; 9]. Проте, деталей про її життя надто мало, і ми не можемо

отримати повну картину подій. Це відображає те, що історія жінок, які не мали визначної політичної або військової ролі, часто залишалася недостатньо задокументованою. Їхні внески можуть бути прихованими або маловідомими через обмежену кількість джерел чи вторинність їхньої історії у літописах того часу. Цім засвідчено, що деякі аспекти історії, зокрема роль жінок, можуть бути недооціненими або недосяжними через обмежену кількість інформації. Він підкреслює важливість розширення досліджень історії, щоб враховувати різноманітні перспективи та внески різних груп суспільства.

Загальний аналіз образів жінок у давньоруських літописах розкриває багатогранність їхніх ролей та внесок у політичне та соціальне життя. Жінки, зображені у літописах, виступають як активні учасниці політичних інтриг, миротворчі посередниці, а також символи сімейного благополуччя та духовної мудрості. Попередні моменти підкреслюють важливість подальшого дослідження образів жінок у давньоруських літописах та їхнього впливу на формування політичного та соціального ландшафту. У цьому контексті фрагмент про княгиню Гертруду Польську стає ще однією ілюстрацією ролі жінок як миротворців та посередників у конфліктах. Її втручання забезпечило згоду та гармонію в місті, підкреслюючи важливість жіночого впливу у давньоруському суспільстві.

Ще одна цікава фігура - княгиня Гертруда Польська, дружина Ізяслава Ярославича. У Патерику про неї згадується двічі, але лише з одного приводу. Цей текст розповідає про те, як Гертруда втрутилася у конфлікт між киянами та святим Антонієм, не дозволяючи вигнати його з міста. Її втручання виявилось успішним, оскільки забезпечило мир і згоду в рідному місті. Крім Гертруди, у Патерику є інші важливі жіночі постаті, такі як Мономахівна, дружина Всеволода Ярославича, і княгиня Всеволодова. Мономахівна, відома своїм візантійським корінням, згадується лише як мати князя Володимира Мономаха. Її ім'я не зазначено, але вона отримує почесний титул цариці. Княгиня Всеволодова, дружина Всеволода Ярославича, також відома як особа, що втрутилася в конфлікт між братами, закликаючи до миру та згоди. Таке

втручання було особливо вагомим, оскільки підкреслювало миролюбний характер цих жінок та їхню впливовість у політичному житті [1; 2; 3].

Культурологічний аналіз образів жінок у давньоруських літописах розкриває перед нами різноманітність їхніх ролей та внесок у соціокультурний контекст того часу. Жінки, згадані у літописах, виступають як активні учасниці політичних подій, миротворці та символи сімейного благополуччя та духовної мудрості. На наш погляд, образи жінок у літописах дозволяють зрозуміти їхню важливу роль у структурі давньоруського суспільства. Вони не лише відображали складні політичні інтриги, але й були активними учасницями та посередниками у вирішенні конфліктів. У цьому контексті фрагмент про княгиню Гертруду Польську стає ще однією ілюстрацією ролі жінок як миротворців та посередників у соціокультурному житті. Її втручання в конфлікт між киянами та святим Антонієм підтверджує важливість жіночого впливу у структурі суспільства того періоду. Такі жіночі постаті як Мономахівна та княгиня Всеволодова, допомагає зрозуміти широкий спектр ролей, які вони виконували у давньоруському суспільстві. Їхня активна участь у подіях та важливий внесок у забезпеченні миру та згоди свідчать про високий статус та вплив жінок у той період. Все це підкреслює значення подальших досліджень образів жінок у давньоруських літописах для розуміння їхнього впливу на соціокультурний розвиток давньоруського суспільства.

Зазначимо, що княгиня Гертруда Полоцька є цікавою постаттю в контексті давньоруської історії та культури. Її втручання у конфлікт між киянами та святим Антонієм відображає не лише її особисту силу та вплив, але й відданість мирним рішенням та згоді у суспільстві. Зазначимо, що Гертруда, будучи дружиною Ізяслава Ярославича, виступала як представниця княжого роду та виконувала важливі соціальні обов'язки. Її вчинок у Патерику, де вона не дозволяє вигнати святого Антонія з міста, свідчить про її здатність впливати на події та сприяти мирному розв'язанню конфліктів. Цей вчинок розкриває Гертруду як сильну та рішучу жінку, здатну взяти на себе

відповідальність за мир та стабільність у своєму місті. Її роль як миротворця підкреслює важливість жіночого впливу у давньоруському суспільстві та їхню здатність впливати на політичні та соціальні події. Загалом, історія Гертруди Полоцької відображає значення жіночого лідерства та активної участі у формуванні соціокультурного ландшафту давньоруського суспільства. Її вчинок залишає слід у історії як приклад мужності, розсудливості та відданості мирним цілям [1; 2; 3].

Все це дозволяє нам стверджувати, що жінка в соціокультурному ландшафті виступає як ключовий актор, що впливає на формування та розвиток суспільства. Її роль стала не лише об'єктом, але й суб'єктом історичних подій та культурних трансформацій. Через важливість її участі у політичному, соціальному та духовному житті стає очевидним, що жінка відіграє критичну роль у побудові ідентичності та цінностей суспільства. Жінки виступають як миротворці, посередниці у конфліктах, а також стражі традицій та культурних цінностей. Вони втілюють силу, відданість та мудрість, вносячи свій унікальний внесок у розвиток суспільства. Їхні дії та рішення формують культурний пейзаж, а також визначають майбутнє нації. Отже, роль жінки в соціокультурному ландшафті є невід'ємною та незамінною. Її вплив стимулює розвиток суспільства, сприяє змінам та розбудові культурного спадку.

Культурологічний аналіз засвідчує, що образи жінок у давньоруських літописах і патериках свідчить про важливість ролі жінок в соціокультурному контексті. Портрети жінок, які ми проаналізували, відображають їхню активну участь у політичних, соціальних та релігійних подіях, підкреслюючи їхню важливість як суб'єктів історії та культури. Образи княгинь, які виступають як миротворці та посередниці, а також символічні представництва жіночої сили та мудрості, підтверджують цю ідею. Проаналізувавши конкретні приклади, такі як образ княгині Гертруди Польської, яка втрутилася у конфлікт для забезпечення миру та згоди в своєму місті ми прийшли до висновку, що їх гендерна перспектива ілюструє, як різноманітні ролі жінок сприяли

формуванню соціокультурного ландшафту того часу. Такі образи жінок стають частиною ширшого контексту, де їхня участь в суспільних процесах та здатність впливати на культурні та історичні події підкреслюється як ключовий аспект розвитку суспільства [1; 7; 8].

Не можна оминати і Янку Всеволодівну, дочку Всеволода Ярославича. Її історія пов'язана з місією до Візантії, проте не завершилася успішно. Янка, незважаючи на невдачу у виконанні завдання, обрала монастирське життя та заснувала монастир у Києві, де вона жила до кінця своїх днів. Усі ці жінки, хоч і мали різні походження і статуси, відіграли важливу роль у політичному та культурному житті давньоруської держави. Їхні дії та втручання свідчать про значний вплив жінок на події свого часу і підкреслюють їхню важливість у формуванні історії.

Її історія ставить певні питання щодо представлення жінок у давньоруських літописах та їх ролі в соціокультурному ландшафті Київської Русі. По-перше, варто зазначити, що представлення жінок у фрагменті є дещо однобічним. Вони зображені в основному через призму їхніх взаємовідносин з чоловіками (як дочки, дружини) та їхніх виборів у монастирі. Це може вказувати на тенденцію до стереотипного уявлення про ролі жінок в ті часи. По-друге, варто звернути увагу на те, що розглянуті жінки зазнали певних обмежень у своїх можливостях. Наприклад, Янка Всеволодівна, хоч і здійснила місію до Візантії, не змогла досягти успіху в цій справі і замість цього обрала монастирське життя. Це може вказувати на те, що жінкам було складніше досягати визнання у сферах, де переважали чоловіки. З точки зору гендерної перспективи, аналіз таких фрагментів важливий для розуміння того, як жінки були представлені та сприймалися в давньоруському суспільстві. Це допомагає виявити стереотипи та нерівності в статевих ролях того часу. У контексті соціокультурного ландшафту Київської Русі, це дозволяє поглиблено розглянути роль жінок у формуванні суспільства, їхні взаємовідносини з іншими членами суспільства та важливість їхніх виборів для розвитку культурного та політичного життя.

Таким чином, культурологічний аналіз гендерних ролей у соціокультурному контексті Київської Русі виявляється надзвичайно важливим, оскільки дозволяє розкрити різноманітні аспекти життя та дослідити вплив гендерних норм на суспільство того часу.

По-перше, такий аналіз допомагає виявити структуру та організацію гендерних ролей у давньоруському суспільстві. Він дозволяє розкрити, які види діяльності вважалися «жіночими» або «чоловічими», і які можливості були доступні представникам різних статей.

По-друге, культурологічний аналіз допомагає розкрити стереотипи та уявлення про гендерні ролі в ті часи. Він дозволяє з'ясувати, які очікування суспільства були щодо поведінки та функцій жінок і чоловіків, а також які соціокультурні чинники впливали на формування цих уявлень.

У третіх, такий аналіз дозволяє виявити роль жінок у формуванні та розвитку культурного та політичного життя, сприяє розкриттю прихованих або забутих історій жінок, їх внеску у сферу мистецтва, науки, освіти та інших сферах культури. Загалом, культурологічний аналіз гендерних ролей у соціокультурному ландшафті Київської Русі допомагає нам краще зрозуміти складність та різноманітність життя в ті часи, а також розкрити приховані аспекти соціальних відносин і динаміку їх розвитку, створюючи можливість поглибленого аналізу та інтерпретації історичних джерел, що дозволяє нам краще зрозуміти та оцінити спадщину та значення культури Київської Русі в контексті сучасного світу.

Висновки до розділу 2

Культурологічний аналіз підкреслює важливість гендерної перспективи для розкриття сутності культурних процесів і актуалізації культурного спадку, особливо у порівнянні з традиційним історичним підходом. Привертає увагу, що приклади таких жіночих постатей, як Свята Феодора чи Зоя Порфирородна, ілюструють важливість їхнього внеску у культурне та

історичне спадщина суспільства. Гендерний аналіз історичних текстів, таких як літописи, допомагає нам краще розуміти різні аспекти жіночої ролі та її вплив на розвиток подій у минулому.

Загалом, гендерна перспектива в культурологічному аналізі стає важливим інструментом для розкриття різноманітних аспектів культурного та історичного життя, дозволяючи врахувати внесок жінок і їхню роль у формуванні суспільства.

Таким чином, значення гендерної перспективи в культурологічному аналізі історичних явищ. Він вказує на важливість врахування ролі жінок у формуванні культурного, релігійного та політичного ландшафту суспільства. Аналізуючи внесок жінок у різні аспекти суспільного життя через гендерну призму, ми можемо отримати більш повне розуміння минулого та його впливу на сучасність, яку традиційна історіографія залишала недооціненою або непоміченою упродовж тривалого періоду.

Підсумовуючи висновки щодо культурологічного аналізу жіночих образів в культурі Київської Русі маємо зазначити:

Культурологічний аналіз, зокрема із застосуванням гендерної перспективи, виявляється надзвичайно корисним для розуміння складних культурних процесів і актуалізації культурної спадщини.

Приклади наративів, що використовувались у писемній культурі Київської Русі, підтверджують внесок жінок у релігійні, політичні, внутрішні та зовнішні тощо.

Таким чином, гендерна перспектива в культурологічному аналізі стає важливим інструментом для розкриття різноманітних аспектів культурного та історичного життя. Вона дозволяє врахувати внесок жінок у розвиток суспільства та краще розуміти їхню роль у формуванні культурного ландшафту. Цей підхід підкреслює необхідність більш комплексного та критичного розгляду історичних явищ, зокрема з урахуванням гендерної динаміки, для більш повного розуміння минулого та його впливу на сучасність.

ВИСНОВКИ

Культурологічний аналіз проблеми жіночої освіченості в Київській Русі є складним завданням. З одного боку, історичні джерела свідчать про активну участь жінок у розвитку писемності та культури того часу. Наприклад, княгиня Ольга, яка відіграла ключову роль у поширенні християнства і писемності, є яскравим прикладом впливової жіночої фігури [5; 17]. З іншого боку, ці джерела не завжди відображають жінок як авторів писемності чи творчих особистостей у сучасному розумінні. Їхній внесок часто приховується за мужніми та релігійними стереотипами того періоду.

Підсумовуючи висновки щодо культурологічного аналізу жіночих образів в культурі Київської Русі, варто зазначити, що культурологічний аналіз, зокрема із застосуванням гендерної перспективи, є надзвичайно корисним для розуміння складних культурних процесів і актуалізації культурної спадщини. Гендерний підхід дозволяє заглибитись до прихованої за чоловічими справами сутності історичних подій. Побачити постаті жінок у традиційних змісті історичних оповідань підпорядкованим державницьким чоловічим справам. Завдяки цьому та у такий спосіб ми розширюємо наші уявлення про специфіку суспільної та культурної взаємодії із, так би мовити, середини правлячого класу, розкриваючи перипетії минулого через гендерні стереотипи та ідентичності. Через таку призму ми наближаємо минуле до сьогодення, а не залишаємо його в лабіринтах історичної пам'яті.

Приклади оповідань, що використовувались у писемній культурі Київської Русі, підтверджують внесок жінок у релігійні, політичні та соціальні сфери. Гендерна перспектива, застосована до історичних текстів, таких як «Густинський літопис», відкриває нові шляхи для розуміння ролі жінок у минулому суспільстві. Вона дозволяє краще оцінити їхній вплив на розвиток соціокультурного ландшафту, підкреслюючи важливість включення жінок у культурологічний аналіз історичних явищ. Це вказує на необхідність

переосмислення історії через призму ролі жінок, яка часто була недооціненою або непоміченою у традиційних історичних оповіданнях.

Отже, гендерна перспектива в культурологічному аналізі стає важливим інструментом для розкриття різноманітних аспектів культурного та історичного життя. Вона дозволяє врахувати внесок жінок у розвиток суспільства та краще розуміти їхню роль у формуванні культурного ландшафту. Цей підхід підкреслює необхідність більш комплексного та критичного розгляду історичних явищ, зокрема з урахуванням гендерної динаміки, для більш повного розуміння минулого та його впливу на сучасність.

Тому дослідження проблеми жіночої освіченості в Київській Русі потрібен уважний аналіз різноманітних джерел і переосмислення історичних подій. Хоча жінки мали значний вплив на культурний розвиток того часу, їхній внесок часто був недооцінений або прихований. Тому важливо проводити дослідження, які дозволять краще зрозуміти і оцінити внесок жінок у формування культурного ландшафту минулого та його вплив на сучасність. Сучасна актуальність середньовічних образів жіночості в українській культурі визначається бажанням переосмислити минуле з огляду на сучасні цінності та розширити наше розуміння ролі жінок у суспільстві. Наприклад, княгиня Ольга є символом жіночої сили і впливу: її діяльність, зокрема хрещення та відвідини Константинополя, свідчать про важливу роль жінок у формуванні культурних і релігійних традицій Київської Русі [5]. Писемність, як індикатор культурного розвитку, також відігравала важливу роль, про що свідчать письмові документи, такі як договори Русі з греками.

Прикметно, що жіночі образи з часів Київської Русі є актуальними сьогодні, що вказує на постійний інтерес суспільства до історичних і культурних коренів та їхнього впливу на сучасні цінності і стереотипи. Таким чином, аналіз ролі жінок і писемності у формуванні культурного образу Київської Русі та їх впливу на сучасну українську культуру ілюструє важливість та актуальність цих тем для сучасного суспільства.

У контексті розвитку писемності в Київській Русі важливо звернути увагу на широку джерельну базу культурологічного аналізу писемної культури, зокрема літописи, берестяні грамоти та графіті, які надають цінні уявлення про повсякденне використання письма та соціальний статус жінок у той час. Важливість гендерного аналізу культурних артефактів і літературних творів для розкриття складних репрезентацій ролей і ідентичності жінок у середньовічному українському суспільстві. Жінки активно брали участь у політичних інтригах, виконували функції миротворчих посередниць і символів сімейного благополуччя та духовної мудрості.

Таким чином, дослідження ролі жінок у соціокультурному контексті Київської Русі та їхнього впливу на формування історичного і культурного спадку є вкрай важливим для кращого розуміння розвитку писемності і складних репрезентацій жіночих ролей у середньовічному українському суспільстві.

Водночас, критично розглядаючи результати такого аналізу, слід зазначити, що зосередження виключно на позитивних аспектах жіночої ролі без врахування їхніх складних соціокультурних умов і внутрішніх суперечностей може призвести до спрощення ідеалізованого образу жінок. Необхідно також враховувати, що жінки могли бути обмежені в своїй свободі вибору та дій, а їхні можливості часто перекручувалися або придушувалися патріархальними структурами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамович Д. Києво-Печерський патерик (Вступ. Текст. Примітки). Київ : 1931 (репринтне видання - 1991).
2. Білецький О. І. Києво-Печерський патерик. Матеріали до вивчення історії української літератури: в 5-ти томах. Київ, 1959. Т. 1. С. 135-141.
3. Білоус П. В. «Золота книга» української літератури (Києво-Печерський патерик). Українська мова і література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. 2003. № 3. С. 28-38.
4. 14. Браичевський М. Автор «Слова о полку Ігоревім» та культура Київської Русі. К.: Фенікс, 2005. 552 с.
5. Висоцький О. С. Княгиня Ольга і Анна Ярославна – славні жінки Київської Русі. Київ : Наукова думка, 1991. 104 с.
6. Висоцький С. О. Київська писемна школа X – XII ст. Київ : Освіта, 1998. 164 с.
7. Возняк М. Студії над українськими літописами. Львів: ЛНУ, 2011. 596 с.
8. Войтович Л. Княжа доба: портрети еліти. Біла Церква, 2006. 782 с.
9. Володимир Мономах. Повчання. Переклад із старослов'янської, упорядкування та передмова В. Яременка. Київ : МАУП, 2006. 312 с.
10. Галицько-Волинський літопис. Київ : Червона калина, 1994. 255 с.
11. Генсьорський А. Галицько-Волинський літопис. Процес складання: редакції і редактори. Київ, 1958. 234 с.
12. Густинський літопис: упорядник та автор передмови Олексій Толочко [The Hustynja Chronicle: Compiled with an Introduction by Oleksiý Tolochko]. Український Науковий Інститут Гарвардського Університету. 2013. 421 с. Феодора 60-61, 101 Зоя 133, 137.
13. Іларіон Київський. Слово про закон і благодать Ізборник. URL: <http://litopys.org.ua/oldukr/ilarion.htm>

14. Демідко О. О. Гендер і соціальна стратифікація в половецькому суспільстві. Вісник Маріупольського державного університету. Сер.: Історія. Політологія. Т. 2012, № 4-5. С. 65–72.
15. Жиленко Синопис Київський. Лаврський альманах. Спецвипуск 2. 2002. 194 с.
16. Кашуба М.В. Давньоруські традиції трактування образу жінки та їх продовження на Україні. Київська Русь: культура, традиції. К., 1902. С. 84-99.
17. Літопис руський / Пер. з давньорус. Л. Є. Махновця; відп. ред. О.В. Мишанич. – Київ : Дніпро, 1989. – XVI. – 591 с.
18. Повідання про святих князів Бориса та Гліба [Анонім]. Ізборник. URL: <http://litopys.org.ua/oldukr/bory.htm> (дата звернення 24.03.2024)
19. Сабадаш Ю., Нікольченко Ю., Дабло Л. (2021) Культурологія: понятійно-категоріальний апарат у логіці дослідницького процесу. Культура і сучасність : альманах. № 1. С.3-8.
20. Савенко Н. Візантійські традиції в архітектурі і живопису Київської доби. Феномен культури постглобалізму : зб. мат. II Міжнар. наук.-практ. конф., м. Маріуполь, 26 листопада 2021 р. : у 2 ч. Ч. 1. Маріуполь: МДУ, 2021. С. 121 – 123.
21. Слово про похід Ігорів, Ігоря, сина Святослава, внука Олега: переклад Володимира Свідзінського. Ізборник. URL: <http://litopys.org.ua/slovo67/sl19.htm> (дата звернення 24.03.2024)
22. Талько Т. М. Деякі аспекти містико-релігійної обдарованості українського жіноцтва в культурно-історичній ретроспективі: Українознавчий альманах. Вип. 6. Київ : Видавець ПП Лисенко М. М., 2011. – С. 152–157.
23. Янковський С. В. Аналітичні моделі політики гендерної рівності. Культура і Сучасність : альманах. 2011. № 1. С. 45–59.
24. Polishchuk O. Mitopoesis i mitologizacja jako fenomeno współczesnej kultury. Mitologizacja kultury w polskiej i iberyjskiej twórczości artystycznej /red.

Wojciech Charchalis i Bogdan Trocha. Zielona Góra, 2015. P. 33 – 42.

25. Sabadash J., Petrova I. Visualization of Culture Using Computer Technologies. International Journal of Emerging Technologies in Learning. 2023. Vol. 17. Issu 10. P. 51-61.

26. Sikorska I. (2023) Europeanisation and reformation of higher education sector in the Eastern Partnership countries through Bologna process in pursuit of the European integration. Eastern European Journal of Regional Studies. Volume 9, issue 2. ISSN: 2537-6179 December, 2023.